

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави та права**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Історія держави та права зарубіжних країн»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (поліцейські)**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 №7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави та права ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Логвиненко І.А.
2. Професор кафедри теорії та історії держави та права ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Загуменна Ю.О.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Завідувач кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Гудзь Т.І.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема № 1. Історія держави та права зарубіжних країн як наука танавчальна дисципліна. Держава та право країн Стародавнього Сходу.	12	2	4			6	Екзамен
Тема № 2. Античні держави та право.	10		4			6	
Тема № 3. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії.	12		6			6	
Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу.	14		6			8	
Тема №5. Державно-правовий розвиток провідних країн Європи у XIX ст.	12		4			8	
Тема № 6. Особливості державно-правового розвитку країн Азії та Латинської Америки у XIX – на початку XX ст.	6		2			4	
Тема № 7. Тоталітарні та авторитарні режими у країнах Західної Європи.	6		2			4	
Тема № 8. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу.	18	2	8			8	
Всього:	90	4	36			50	

2. Методичні вказівки до семінарських занять.

Тема № 1. Історія держави та права зарубіжних країн як наука та навчальна дисципліна. Держава та право країн Стародавнього Сходу.

Семінарське заняття № 1: ІДПЗК як наука і навчальна дисципліна.

Навчальна мета заняття: Сформувати у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про предмет історії держави і права зарубіжних країн, його значення як наукової дисципліни, ознайомити з періодизацією історії держави і права, функціями цієї науки та основними джерелами досліджень у цій галузі. Важливо

підкреслити взаємозв'язок між історичними дослідженнями і сучасною юридичною практикою.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Предмет історії держави і права зарубіжних країн.
2. Історія держави і права зарубіжних країн як наука та навчальна дисципліна.
3. Періодизація історії держави і права зарубіжних країн.
4. Функції науки історії держави і права зарубіжних країн.
5. Джерела історії держави і права зарубіжних країн.

Методичні вказівки:

У першому питанні потрібно усвідомити, що предметом історії держави і права зарубіжних країн є дослідження закономірностей розвитку державних інститутів і правових систем різних країн і епох. Це включає вивчення процесів виникнення, функціонування та трансформації держав і правових норм у різних культурних і історичних контекстах. Важливо звернути увагу на різницю між об'єктом і предметом дослідження: об'єктом є самі державні інститути та правові системи, а предметом – закономірності їх розвитку. Необхідно виявити ключові закономірності, що характеризують еволюцію держави і права, і розглянути приклади цих закономірностей у різних країнах.

У другому питанні, слід з'ясувати, як історія держави і права зарубіжних країн розвивалася як наукова дисципліна. Потрібно дослідити процес становлення цієї науки, її роль у системі юридичних наук та в юридичній освіті. Важливо підкреслити значення історичних досліджень для формування професійної правової свідомості. Необхідно звернути увагу на взаємозв'язок між історичними дослідженнями і практичними юридичними дисциплінами, розглянути приклади інтеграції історії права у сучасну юридичну освіту. Важливо також розглянути історію держави і права зарубіжних країн як навчальну дисципліну, яка формує професійні компетентності здобувачів вищої освіти, знайомить їх із загальними принципами і специфікою розвитку правових систем у різних країнах. Потрібно підкреслити, як навчання цієї дисципліни допомагає здобувачам вищої освіти зрозуміти загальні закономірності правових явищ, що є необхідними для практичної діяльності юриста.

Під час розгляду третього питання необхідно ознайомитися з основними хронологічними етапами розвитку державних і правових систем. Потрібно розглянути особливості кожного періоду та ключові події. Важливо підкреслити значення періодизації для систематизації історичних знань і порівняльного аналізу правових систем різних епох. Необхідно навчитися визначати межі періодів і характеризувати їхні основні риси.

Щодо четвертого питання, потрібно розкрити основні функції історії держави і права зарубіжних країн: пізнавальну, методологічну, евристичну, прогностичну,

практично-прикладну та ідеологічну. Важливо показати, як кожна з цих функцій реалізується у контексті вивчення історії права. Наприклад, пізнавальна функція допомагає у вивченні історичних фактів, методологічна сприяє розвитку наукових методів, а прогностична дозволяє прогнозувати майбутні тенденції.

Під час вивчення п'ятого питання слід ознайомитися з основними джерелами вивчення історії держави і права зарубіжних країн. До таких джерел належать юридичні документи, літописи, хроніки, археологічні знахідки, наукові дослідження, монографії та інші матеріали. Важливо розкрити значення кожного типу джерел і показати, як вони використовуються в історичних дослідженнях. Необхідно навчитися критично аналізувати джерела, оцінювати їхню достовірність і значущість для вивчення історичних процесів. Слід звернути увагу, що, джерела історії держави і права зарубіжних країн забезпечують глибоке розуміння процесів формування і розвитку правових систем, їхніх особливостей і закономірностей, та створюють міцний фундамент для подальших наукових досліджень у галузі права.

Питання цільових виступів:

- 1.Методологічні підходи до вивчення історії держави і права зарубіжних країн.
- 2.Джерела історії держави і права: аналіз і значення.
- 3.Значення історії держави і права у сучасній юридичній освіті.
- 4.Фундаментальні принципи історико-правового аналізу державних інститутів.

Література:

Основна:

- 1.Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
- 2.Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>
- 3.Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.:Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г. , Загуменна Ю.О.та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>
- 4.Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.
2. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. 718 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>.
3. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>.
4. Логвиненко Є. С., Логвиненко, І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків: ФОП Панов АМ, 2019, 252.
5. Маймескулов Л., Тихоненков Д., Россіхін В. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2013. 520 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1232560/>.
6. Макачук В. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. К.: Атіка, 2019. 624 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%86/%D0%86%D1%81%.pdf>.
7. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К.: Ін Юре, 2019. 244 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlenko_VI/Istoria_derzhavy_i_prava_zarubizhnykh_krain
8. Попенко Я. В. Історія держави і права зарубіжних країн (Стародавній світ та доба Середньовіччя): підручник; під ред. Я. В. Попенко, В. Д. Гапотій, Є. О. Куйбіди. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 603 с. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6308/1/%D0%86%D0%94%D0%9F%D0%97%D0%9A-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
9. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум. Харків : Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.
10. Страхов М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків: Право, 2016. 416 с. URL: http://www.many-books.org/auth/4084/book/11729/strahov_mm/storya_derjavi_prava_zarubjni_h_kran.

Семінарське заняття № 2: Особливості державно-правового розвитку країн Стародавнього Сходу.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про закономірності виникнення та розвитку державності і права Стародавнього Сходу.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Основні етапи державно-правового розвитку Стародавнього Єгипту.
2. Розвиток державності в Месопотамії (Шумер, Аккад, Давньовавилонське царство). Закони Хаммурапі.

3. Формування державності в Стародавній Індії. Закони Ману.
4. Особливості державно-правового розвитку Стародавнього Китаю.

Методичні вказівки:

Висвітлення першого питання варто розпочати з аналізу причини утворення єдиної давньоєгипетської держави. Слід хронологічно визначити основні періоди історії Стародавнього Єгипту (Раннє царство, Стародавнє (Старе) царство, Середнє царство, Нове царство, Пізнє царство) та стисло їх охарактеризувати. Розкриваючи причини занепаду Давньоєгипетської держави, доцільно показати їх наслідки. Необхідно охарактеризувати соціальний устрій Стародавнього Єгипту та пояснити його особливості. Варто проаналізувати його державний лад, включаючи культ фараона, який був носієм вищої юрисдикції. Фараон ототожнювався з богом, призначав усіх вищих чиновників, був верховним власником землі та наділяв чиновників.

Друге питання передбачає висвітлення основних періодів розвитку державності Месопотамії: шумерського, шумеро-аккадського, періоду занепаду та Давньовавилонського царства. Слід охарактеризувати структуру суспільства та правовий статус основних груп населення. Особливу увагу слід приділити правлінню Хаммурапі, його реформам та значенню Законів Хаммурапі. Потрібно розглянути специфічні риси права Стародавнього Сходу, зокрема юридичне закріплення станової нерівності, казуїстичність та принцип таліона. Важливо проаналізувати зобов'язальні відносини, які детально виписані в судебнику, та шлюбно-сімейні відносини.

Розкриваючи третє питання, слід пригадати, на які етапи поділялася історія давньоіндійської цивілізації та розкрити основні чинники утворення могутньої імперії Маур'їв. Необхідно охарактеризувати соціальний устрій, поділ населення на варни та правовий статус різних соціальних груп. Особливу увагу слід приділити Законам Ману, їх структурі та основним положенням, які регулюють майнові, шлюбно-сімейні та кримінальні відносини. Потрібно охарактеризувати специфічну модель східно-монархічної держави, яка не мала чіткої структури державного апарату. Варто звернути увагу на боротьбу двох тенденцій: до встановлення централізованого правління та до сепаратизму та роздробленості. Слід також розглянути концепцію чакравартина – єдиного правителя.

Розгляд питання про Давньокитайську державу потрібно розпочати з розкриття причин виникнення давньокитайської цивілізації та короткої характеристики чотирьох основних періодів історії Стародавнього Китаю (царства Шан, Чжоу, Цинь, Хань). Необхідно пояснити, яку роль відіграло конфуціанство в об'єднанні Китаю та охарактеризувати особливості його державного управління. Окремо слід розглянути реформи Шан Яна (390-338 рр. до н.е.) та показати їх наслідки. Потрібно розглянути правове регулювання власності, шлюбно-сімейних відносин та кримінальне право. Важливо проаналізувати перелік видів злочинів, включаючи державні, релігійні, злочини проти особи та власності. Слід звернути

увагу на жорстокість покарань і принцип колективної відповідальності, а також охарактеризувати суд і судовий процес.

Питання цільових виступів:

1. Деспотія як форма давньосхідних держав.
2. Злочини та покарання в Стародавньому Єгипті.
3. Злочини та покарання в Стародавньому Вавилоні.
4. Злочини та покарання в Стародавній Індії.
5. Злочини та покарання в Стародавньому Китаї.

Література:

Основна:

1. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>
2. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>
3. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Бедрій М. Правові звичаї Стародавнього Китаю: деякі аспекти регулювання суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 15-18. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/5056>.
2. Велика Є. С. Види покарань у праві держав Стародавнього Сходу. *Право і Безпека — Pravo Bezpeka*. 2010. № 5 (37). С. 57-61. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/256>
3. Логвиненко Є. С. Джерела дослідження інституту покарання в праві держав давньосхідних цивілізацій. *Правові новели*. № 9. С. 34-39. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/276ab657-e9b2-40e59866-0f6c6d6966f6/content>.
4. Логвиненко Є. С. Смертна кара у Стародавньому Єгипті. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 225-229. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5542>.

5. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Розуміння покарання в філософських і політико-правових ученнях Стародавнього Китаю. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 65-71. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.08>.

6. Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3518>.

7. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

8. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.

9. Шевченко О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. К.: Вентурі, 2010. 255 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/606214/>.

10. Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 336 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP- IDP-sxemu.pdf>.

11. Яремчук В. Історія держави і права зарубіжних країн: універсал. довід. Львів: БОНА, 2015. 400 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2421>

Тема № 2. Античні держави та право.

Семінарське заняття № 3. Становлення та розвиток давньогрецької держави і права.

Навчальна мета заняття: є формування цілісного уявлення про становлення та розвиток держави і права Стародавньої Греції, включаючи періодизацію та особливості кожного історичного періоду. Заняття спрямоване на поглиблення розуміння розвитку демократичних процесів в Афінах, військово-аристократичного устрою Спарти, а також основних правових норм і джерел права того часу.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Основні етапи становлення давньогрецької цивілізації. Розуміння полісу як міста-держави.
2. Історія афінського полісу. Державний та суспільний лад стародавніх Афін: архонти, ареопаг, еклесія, буле.
3. Військово-аристократичний характер політичної організації Спарти.
4. Основні риси права Стародавньої Греції.

Методичні вказівки:

Розкриваючи перше питання, здобувачам необхідно звернути увагу на те, що після розкладу первіснообщинних відносин в еволюції Стародавньої Греції настала так звана полісна доба – час формування та розквіту полісів, міст-держав. Її прийнято поділяти на три періоди: гомерівський період (XI-IX ст. до н.е.), архаїчний період (VIII-VI ст. до н.е.)

та класичний період (V-IV ст. до н.е.). Перший період характеризується пануванням родоплемінних відносин. Архаїчний період ознаменований створенням Афінської держави, яка виникла внаслідок синоїкізму – об'єднання відокремлених родових громад навколо афінського акрополя. До класичного періоду належить розквіт давньогрецького рабовласницького суспільства та полісного ладу. Необхідно проаналізувати особливості суспільного ладу та державної організації двох найбільших держав – Афін та Спарти, виявити їхні спільні риси та особливості, з'ясувати структуру та функції законодавчих та виконавчих органів.

Друге питання потребує детального аналізу історії афінського полісу та його державного ладу. Необхідно з'ясувати функції та повноваження архонтів, які були найвищими посадовими особами Афін. Розкрийте роль ареопагу, еклесії (народних зборів) та буле (ради) у управлінні та законодавчій діяльності Афін. Слід з'ясувати склад народних зборів Афін, у яких могли брати участь лише повноправні афіняни (народжені виключно від афінянина та афінянки).

Третє питання вимагає висвітлення військово-аристократичного характеру політичної організації Спарти. Необхідно розкрити функції архаетів, герусії, народних зборів (апелли) та ефорату, які складали основу спартанського державного механізму. Спартанські народні збори (апелла) не відігравали великої ролі та збиралися один раз на місяць. У них брали участь громадяни, які досягли 30 років і мали земельні наділи (клери) та, відповідно, політичні права. Виступати у зборах з промовами і пропозиціями могли лише посадові особи та послы іноземних держав. До компетенції народних зборів у Спарті було віднесено законотворчість; обрання посадових осіб і послів; питання союзу з іншими державами; питання війни і миру; під час війни збори вирішували, кому з двох царів очолювати похід; збори здійснювали прийом нових громадян або позбавлення окремих спартанців прав громадянства. Збори водночас виступали й судовим органом, коли справа йшла про позбавлення влади посадової особи за вчинений нею злочин.

Царська влада в Спарті здійснювалася двома царями (архагетами або базилевсами) і була спадковою. Окрім військової влади, царі мали також релігійну (жрецьку) та судову владу, а також входили до складу герусії – ради старійшин. Члени герусії (геронти) були представниками знатних родів, що досягли 60-річного віку та були вже звільнені від військової служби. Вони обіймали свою посаду довічно. Герусія спочатку скликала царями, а потім ефорами. До її компетенції включалося попереднє обговорення справ, які повинні були розглядатися в народних зборах; переговори з іншими державами; судові справи (державні і кримінальні злочини, а також справи проти царів); військові питання. Варто наголосити на значенні колегії вищих посадових осіб – колегії ефорів. Ефори обиралися народними зборами щорічно в кількості п'яти осіб. Повноваження ефорів включали скликання герусії та народних зборів, керівництво ними; внутрішнє управління; контроль за посадовими особами та перевірка їхніх звітів; нагляд за мораллю і за дотриманням дисципліни; зовнішні зносини; цивільна юрисдикція. Під час війни ефори керували мобілізацією військ, віддавали наказ про виступ в похід, а двоє ефорів супроводжували царя у військовому поході. Вони також оголошували криптії проти ілотів.

Четверте питання потребує аналізу основних рис права Стародавньої Греції. Готуючись до відповіді на це питання, варто пригадати основні пам'ятки давньогрецького права, які збереглися до нашого часу, звернути увагу на те, що найдавнішим джерелом права був звичай. Гортинські закони — одна з найцікавіших пам'яток давньогрецького права. В Афінах правові звичаї, які походили від часів первіснообщинного ладу, також пристосовувалися до умов полісної держави, що утворювалася і поступово зміцнювалася.

У 621 р. до н.е. Драконт уперше видав закони, які були записом звичаїв, що відбилися у судовій практиці. На початку VI ст. до н.е. Солон здійснив широке законодавство, яке враховувало інтереси приватної власності та сприяло розвитку ремесла та торгівлі. Закони Солона, записані на 16 кірбах — вибілених дерев'яних дошках, також мали важливе значення для афінського суспільства. Надалі закони стали основним джерелом права в Афінах. Здобувачам варто використати ці пам'ятки для характеристики основних рис права Давньої Греції, зокрема права власності, зобов'язального та сімейного права. Слід з'ясувати основні риси, притаманні кримінальному праву давньогрецьких полісів, яке тоді лише зароджувалося. Окремо варто охарактеризувати специфіку юрисдикційного процесу та його стадії.

Питання цільових виступів:

1. Закони Драконта: поява, зміст та значення.
2. Гортинські закони — видатна пам'ятка давньогрецького права.
3. Пам'ятки права Афінського поліса класичного періоду.
4. Право власності, зобов'язальне та сімейне право давньогрецьких полісів.
5. Злочини та покарання в давньогрецькому праві.
6. Судовий процес в античних Афінах

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>

2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Голованов С. Кризові процеси в Афінському полісі наприкінці V ст. до н.е. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2010. №4. С. 92-97. URL:

https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2009_4.pdf

2. Левчук М. Обмеження прав громадян у Стародавніх Афінах. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 3-4. С. 36 – 43. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/287-obmezheniya-prav-hromadyan-v-starodavnikh-afinakh-levchuk-m-v>

3. Матвеева Т. Державний лад і право Давніх Афін. *Форум права*. 2014. № 1. С. 350 – 361. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_1_62

4. Політичний лад Спарти: реформи Лікурґа, складання засад олігархічної держави, реформи Аріса і Клеомена. URL: <https://bookster.com.ua/politychnyj-lad-sparty-reformy-likurga-skladannya-zasad-oligarhichnoyi-derzhavy-reformy-arica-kleomena/>

Семінарське заняття № 4. Виникнення і розвиток держави та права у Стародавньому Римі.

Навчальна мета заняття: Сформувати цілісне уявлення про основні етапи розвитку Римської держави та системи римського права, а також проаналізувати Закони XII таблиць як фундамент римського правового устрою.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Римська держава: основні етапи розвитку.
2. Система римського права.
3. Закони XII таблиць.
4. Роль і вплив римського права на сучасні правові системи.

Методичні вказівки:

У першому питанні слід розкрити основні етапи розвитку Римської держави, починаючи від її заснування у 753 р. до н.е. Розгляньте легенду про заснування міста Рим Ромулом та Ремом і процес творення держави шляхом синойкізму. Необхідно детально висвітлити три періоди розвитку Римської держави: царський період, період республіки та імперії, а також два етапи імперії – принципат та домініант. Зверніть увагу на реформи Сервія Туллія, які поділили населення Риму за майновим цензом, та територіальну реформу, що розбила Рим на триби. Висвітліть основні риси кожного періоду, функції органів влади, їхню еволюцію та особливості суспільного ладу. Підсумуйте відповідь наголосом на поділ Римської імперії і її занепад.

Друге питання слід розглянути з акцентом на періодизацію римського права та його джерела в різні історичні періоди: Царський період: Основним джерелом права були звичаї та рішення царів. Республіканський період: З'явилися закони (*leges*),

прийняті народними зборами (коміціями), постанови сенату (*senatus consulta*), едикти магістратів (особливо преторів) та юриспруденція (відповіді юристів). Імперський період: Головними джерелами права стали імператорські конституції (*constitutiones*), що включали едикти, декрети, рескрипти та мандати. Розвиток юриспруденції та збирання правових текстів, таких як Дигести, Кодекс Феодосія та Інституції Юстиніана, також відігравали важливу роль. Здобувачам необхідно ознайомитися з еволюцією цих джерел та їх роллю у формуванні римського права. Важливо звернути увагу на те, як змінювалися правові норми та інституції з розвитком римського суспільства та державності.

Розглядаючи третє питання, слід ознайомитися з процесом ухвалення Законів XII таблиць, їхнім змістом і значенням для римського суспільства. Зверніть увагу, що ці закони були прийняті у V ст. до н.е. і склалися з 12 мідних дощок, виставлених на форумі для загального огляду. Закони XII таблиць врегульовували основні аспекти цивільного, кримінального і процесуального права. Важливо детально проаналізувати положення щодо зобов'язань, як тих, що виникали з договорів, так і тих, що впливали з деліктів. Необхідно також розглянути регулювання шлюбно-сімейних відносин, зокрема форми шлюбу *cum manu* та *sine manu*. Особливу увагу слід приділити положенням, що стосуються злочинів і покарань, а також судовому процесу. Поясніть процедуру манципації, види покарань за злочини, такі як вбивство, крадіжка, обман, та їх юридичні наслідки. Важливо висвітлити особливості судового процесу, включаючи стадії розгляду справ, права обвинувачуваного та потерпілої сторони, а також роль суддів і преторів у вирішенні справ.

Останнє питання вимагає аналізу впливу римського права на сучасні правові системи. Необхідно проаналізувати, як римське право вплинуло на формування європейських правових систем у середньовіччі та новому часі. Особливу увагу приділіть рецепції римського права в країнах континентальної Європи, його використанню в кодифікаціях XIX століття. Необхідно охарактеризувати значення римської правової термінології, яка досі зберігає своє значення в сучасному праві. Підсумуйте відповідь наголосом на тому, що римське право стало підґрунтям для багатьох сучасних правових інститутів і концепцій, зокрема у сфері цивільного та комерційного права.

Питання цільових виступів:

1. Магістратури Стародавнього Риму в період республіки.
2. Право власності у Стародавньому Римі.
3. Злочини та покарання у Стародавньому Римі.
4. Юрисдикційний процес у Стародавньому Римі.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч.

посіб. / [авт. кол.:Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю.О.та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>

2.Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ:Центр учб. літ., 2018. 415 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>.

2. Гринько С., Голуб С. Римське право та його історичне значення. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3. С. 342-350. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1587.pdf>

3. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Тернопіль : THEU, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.

4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с. URL:<https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>.

5. Логвиненко Є. Становлення та розвиток системи покарань у Давньоримській державі. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 31-35. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/358> .

6. Логвиненко Є. Смертна кара у Давньому Римі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 38-43. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1268> .

7. Матвеева Т. Державний лад і право Давніх Афін. *Форум права*. 2014. № 1. С. 350 – 361. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_1_62

8. Петrenchко О. Імператорський культ у Римі доби принципату. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків: Майдан, 2011. Випуск 27. Серія «Історія та географія». С. 5-15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=relsoc_2011_2_7.

9. Петrenchко О. Принципат та інститут римського громадянства. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія. 2018. Вип. XXII. С.

183-193. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172144> .

9. Політичний лад Спарти: реформи Лікурґа, складання засад олігархічної держави, реформи Аріса і Клеомена. URL: <https://bookster.com.ua/politychnyj-lad-sparty-reformy-likurga-skladannya-zasad-oligarhichnoyi-derzhavy-reformy-arica-kleomena/>.

Тема № 3. Середньовічні держава і право країн Європи та Азії.

Семінарське заняття № 5: Державний устрій та правова система ранньофеодальної держави франків.

Навчальна мета заняття: ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями феодальних систем та характерними рисами феодального ладу на прикладі державних моделей Франкського королівства. Сформувані цілісне уявлення про основні риси та джерела права.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Ранньофеодальна держава франків: характеристика основних етапів розвитку.
2. Право франків. Загальна характеристика Салічної правди як одного з джерел права Франкської держави.
3. Правове становище основних груп населення за Салічною правдою. Регулювання майнових відносин. Право власності на землю.
4. Злочини та покарання. Суд та процес у франкській державі.

Методичні вказівки:

Висвітлюючи перше питання, необхідно, насамперед, з'ясувати історію виникнення франкської держави, визначити її географічні межі. Розкажіть про Хлодвіґа та його роль у створенні франкської держави. Історію Франкської держави можна умовно поділити на два великих етапи: епоху Меровінґів та епоху Каролінґів. При розгляді розвитку королівства за часів Меровінґів, згадайте про реформи Карла Мартелла і їх вплив на створення централізованої держави. Охарактеризуйте обставини, за яких Франкське королівство перетворилося на імперію, і проаналізуйте державно-політичну діяльність Карла Великого. Визначте зміни в державній організації та палацово-вотчинній системі управління за часів Каролінґів. Окрему увагу зверніть на значення Верденського договору 843 року, яким нащадки Карла Великого розподілили імперію, для подальшої історії Європи.

Переходячи до аналізу правової системи франків, акцентуйте увагу на переплетенні традиційних норм звичаєвого права германських племен з інститутами і принципами римського права. Першою кодифікацією права франків стала Салічна правда. Зосередьте увагу на структурі та змісті Салічної правди, підкресливши її значення як одного з найважливіших джерел права Франкської держави. Обговоріть специфіку правового стану окремих груп населення, відзначте, як Салічна правда регулювала правовідносини

між ними. Проаналізуйте, як Салічна правда зупинила боротьбу між патриціями і плебеями та стала основою римської правової системи.

У третьому питанні необхідно розглянути правове становище основних груп населення за Салічною правдою, зокрема вільних франків, лідів, рабів та інших груп. Зверніть увагу на те, як регулювалися майнові відносини, зокрема права власності на землю. Проаналізуйте положення Салічної правди щодо успадкування, передачі та відчуження земельних наділів. Особливу увагу приділіть опису механізмів захисту прав власності та обговоріть, які норми застосовувалися для вирішення майнових спорів. Використайте конкретні статті Салічної правди для ілюстрації цих аспектів.

Четверте питання передбачає детальний аналіз системи злочинів та покарань, а також судового процесу у франкській державі. З'ясуйте, що під злочином у франків розуміли образу, шкоду, заподіяну особистості або майну іншої людини, і порушення «королівського миру». Визначте, як трактувалося покарання у вигляді відшкодування (композиції) за завдану образу або шкоду, наприклад, сплату вергельду за вбитого. Розкажіть про те, як розподілявся вергельд між родичами вбитого та королем, використовуючи титул LXII «Про вергельд» для конкретних прикладів. Поясніть, як соціальний стан злочинця та потерпілого, а також тяжкість скоєного правопорушення впливали на вагу покарання. Проаналізуйте загальну тенденцію заміни старих покарань родового суспільства (кревна помста, самосуд) різними штрафами та припинення випадків самовільної розправи. Наведіть приклади відповідних статей Салічної правди, які регулюють ці питання.

Питання цільових виступів:

1. Еволюція державного управління у Франкській державі: від Меровінгів до Каролінгів.
2. Державний лад Франкської імперії.
3. Варварські правди як пам'ятки ранньофеодального права.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>

4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

5. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забазалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКЦ, 2012. С. 21 – 78. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkov_do_kintsia_XVIII_stolittia/

2. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К.: Ін Юре, 2019. 244 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlenko_VI/Istoria_derzhavy_i_prava_zarubizhnykh_krain

3. Павлюк А. Франки ранніх Меровінгів між Pax Romana та Pax Barbarica. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 135-142. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavliuk_Andrii/Franky_rannikh_Merovinhiv_mizh_pax_romana_ta_pax_barbarica.pdf?

4. Попенко Я. В. Історія держави і права зарубіжних країн (Стародавній світ та доба Середньовіччя): підручник; під ред. Я. В. Попенко, В. Д. Гапотій, Є. О. Куйбіди. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 603 с. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6308/1/%D0%86%D0%94%D0%9F%D0%97%D0%9A-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

5. Сокурєнко В. В., Загуменна Ю.О. Дискурс щодо публічної безпеки в деяких європейських політико-правових ученнях Середньовіччя. *Вісник академії правових наук*. 2022. 29(2). 2022. 82-104. DOI: [https://doi.org/10.31359/jnalsu.29\(2\).2022.82-104](https://doi.org/10.31359/jnalsu.29(2).2022.82-104)

6. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум. Харків : Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

7. Страхов М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків: Право, 2016. 416 с. URL: http://www.many-books.org/auth/4084/book/11729/strahov_mm/storya_derjavi_prava_zarubjnih_kran.

Семінарське заняття № 6 Середньовічна держава у Англії.

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про основні етапи розвитку середньовічної англійської держав: від ранньофеодальної монархії до абсолютизму. Сприяти ознайомленню та критичному осмисленню здобувачами вищої освіти головних англійських політико-правових пам'яток того часу, зокрема Великої

хартії вольностей 1215 р.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Англосаксонська ранньофеодальна монархія (IX – XI ст.).
2. Норманське завоювання Англії та побудова централізованої монархії.
3. Велика хартія вольностей. Зародження англійського парламентаризму.
4. Становлення англійського абсолютизму (XVI – сер. XVII ст.).

Методичні вказівки:

У рамках розгляду першого питання розпочніть з етногенезу населення Британських островів. Надалі, треба розкрити особливості утворення англо-саксонських держав. Що з себе на тому етапі уявляла королівська влада? Які зміни у становищі королів відбулися після запровадження т.зв. «датських грошей». З'ясуйте, що таке «вітанагемот» і виконання яких саме функцій на нього покладалося.

Друге питання потребує оцінки наслідків норманського завоювання Англії. Які реформи були ініційовані Генріхом II (1154 – 1189)? Встановіть їх основні наслідки. Що вам відомо про «Книгу страшного суду»? Яким чином цей документ можна пов'язати з побудовою централізованої монархії у Англії?

Під час підготовки до розгляду третього питання, слід пам'ятати, що Велика хартія вольностей 1215 р. – один з найбільш значимих політико-правових документів минулого, що вплинув на наступне становлення й розвиток інституту прав та свобод людини, що займає центральне місце в сучасних правових системах демократичних суспільств. Цей документ донині включений до переліку чинних конституційних документів Великобританії. З огляду на це, здобувачам вищої освіти необхідно виявити суть тих соціально-політичних протиріч, які призвели до створення в Англії на початку XIII ст. цього документа. Поясніть, в чому полягав її компромісний характер? Доведіть це, спираючись на документ.

Слід зазначити, що Велика хартія вольностей не стала законом або програмним документом уряду в період правління Іоанна Безземельного, тому що незабаром після її прийняття, у 1216 р., він помер, не стримавши своїх обіцянок. Більше того, король із самого початку не збирався виконувати всіх її вимог, наприклад про свободу церкви (ст. 1). Проте, вона об'єктивно сприяла складанню нових принципів взаємин королівської влади з основними становими групами, принципи, що стали підґрунтям для формування державно-політичних поглядів нової, станової монархії.

Довготривале протистояння знаті й короля врешті решт привело до зародження англійського парламентаризму. У 1265 році розпочала свою роботу найдавніша станово-представницька установа у Англії – парламент. Яку структуру мав цей орган та які повноваження він отримав?

Готуючись до відповіді на четверте питання, з'ясуйте який вплив на формування англійського абсолютизму мала Війна Червоної та Білої троянд (1455 – 1485). Яким чином посилення королівської влади було пов'язано з реформаційними процесами у церкві? У

цьому контексті, особливу увагу приділіть «Акту про супрематію» (1534). Завершуючи розгляд питання, встановіть, які специфічні риси мав англійський абсолютизм і в чому полягала його незавершеність?

Питання цільових виступів:

1. Суспільний устрій та державний лад ранньофеодальної Англії.
2. Суспільний устрій та державний лад Англії після нормандського завоювання (XI-XIII ст.). Реформи Генріха II.
3. Велика хартія вольностей 1215.
4. Розквіт англійського абсолютизму. Єлизавета Тюдор.
5. Своєрідність абсолютизму в Англії.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.
5. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забазалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

1. Качур В. Велика хартія вольностей 1215 р. та її вплив на формування фундаментальних цінностей європейської правової культури та державного будівництва у зарубіжних країнах. *Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки)*. Харків: Право, 2017. С.325 – 329. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u213/velika_hartiya_2015.pdf.
2. Кириченко В. Велика хартія вольностей - міф чи право: погляд з континенту. *Права*

людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії вольностей): матеріали XXXIII Міжнар. іст.-прав. конф., 17-20 вересня 2015 р., с. Коблеве. Київ; Херсон: Грінь Д. С., 2015. С. 15-21. URL: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-1-number-8257-2015/magna-carta-1215-idea-suitable-present>.

3. Охріменко О. Повсякденне життя міст Англії XI–XIII ст. Київ: ПенМен, 2019. 192 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Okhrimenko_Oleksandr/Povsiakdenne_zhyttia_mist_Anghlii_KhI-KhIII_st/.

4. Павлів А. Розвиток держави й вищих представницьких органів Англії та Франції в дореволюційний період. *Віче*. 2014. № 12. С. 13-16. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4234/>.

5. Самотуга А. 800 років Великої Хартії Вольностей: актуалізація конституційного обмеження персональної влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ: ДДУВС. 2015. № 2. С. 112 – 119. URL: https://libcc.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1739613.

Семінарське заняття №7: Джерела та основні риси права Арабського Халіфату.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення основні риси права Арабського Халіфату; ознайомитися з головними джерелами права Арабського Халіфату.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Державний лад Арабського Халіфату.
2. Загальна характеристика мусульманського права Арабського Халіфату.
3. Шлюбно-сімейне право Арабського Халіфату.
4. Кримінальне право та судовий процес Арабського Халіфату.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно з'ясувати основні риси державного ладу Арабського Халіфату. Визначте, як відбувалося становлення і розвиток халіфату після смерті пророка Мухаммеда. Зверніть увагу на роль халіфа як релігійного та світського лідера, а також на систему адміністративного управління, яка включала призначених халіфом намісників (валі) для керування окремими провінціями. Охарактеризуйте основні державні інститути, такі як діван (рада), що відігравала важливу роль в управлінні фінансами та військовими справами. Поясніть, як відбувалися зміни в структурі влади під час Омейядського і Аббасидського халіфатів, зокрема перехід від виборної монархії до спадкової.

Розглядаючи друге питання, слід зазначити, що для права Арабського Халіфату були притаманні риси, властиві більшості держав Азії та Африки – консерватизм (тісний зв'язок з ісламом), стабільність та традиційність. Курсантам необхідно усвідомлювати, що

найсуттєвішою відмінністю мусульманського права від романсько-германського є нерозривний зв'язок з релігією ісламу. Іншими словами, мусульманське право виступає як одна з форм проявів цієї релігії. Першим і найголовнішим джерелом мусульманського права є Коран (вічна і незмінна книга мусульман, у якій містяться проповіді Мухаммеда, що були нав'язані йому безпосередньо Аллахом, древні легенди і навчання, подані у переказах, низка полемічних виступів проти християнства та іудейства). Також до джерел мусульманського права належать: Сунна (книга, де зібрано оповіді про життя і діяння пророка Мухаммеда, які й мають бути взірцем поведінки для віруючих у повсякденному житті); Іджма (збірка одностайних рішень докторів ісламу (муджатахідів) щодо вирішення питань, не врегульованих Кораном та Сунною, які запроваджували нові загальнообов'язкові правила поведінки); кіяс (висновок за аналогією); фетва (письмовий висновок вищих релігійних авторитетів за рішенням світських властей щодо окремих питань суспільного життя); укази і розпорядження халіфів; місцеві звичаї, що не суперечать ісламу тощо.

Відповідаючи на третє питання, курсанти повинні мати чітке уявлення про те, що у сфері шлюбно-сімейних відносин діяло мусульманське право. Згідно з Кораном, шлюб, сім'я та народження дітей розглядалися як обов'язок кожного правомірного мусульманина. Дозволялося багатоженство і наложництво. Оформлення шлюбу здійснювалося усним або письмовим договором між сторонами чи їхніми батьками. За мусульманським правом чоловіки можуть одружуватися з немусульманками, але мусульманки не можуть одружуватися з невірними. Шлюб може бути розірваний через фізичні недоліки одного з подружжя, при зраді, якщо перебувають у кровній спорідненості, а чоловік може розірвати шлюб без будь-яких причин. Дружина може купити право на розірвання шлюбу, або розлучитися, якщо чоловік не виконує своїх обов'язків (не утримує її тощо).

При розгляді останнього питання, необхідно вказати, що кримінальне право покликане забезпечити захист п'яти основних цінностей ісламу, а саме: релігії, життя, розуму, продовження роду та власності. Усі злочини поділялися на три групи: 1) злочини проти «прав Аллаха» (відступництво від ісламу, заколот, крадіжка, перелюб); 2) посягання на права певних осіб (умисне вбивство, тілесні ушкодження); 3) дії, що тільки через деякий час почали розглядатись як злочини (несплата податку на користь бідних, образа тощо). За злочини також були передбачені відповідні покарання: таліон, штраф, конфіскація майна тощо. Судовий процес мав обвинувальний, змагальний та слідчий характер. Основні види доказів: показання свідків, ордалії, клятва над Кораном. Судочинство проводить суддя – кадій, якого призначає халіф. Кадій не був стіснений якимось певним порядком судочинства. Прокурора і адвоката мусульманський процес теж не знає. Справу міг порушити потерпілий або його родичі. Існувала кримінальна поліція – шурта.

Питання цільових виступів:

1. Виникнення Арабського Халіфату: історичні передумови та етапи становлення
2. Коран – головна священна книга Ісламу.
3. Спадкове право Арабського Халіфату.

4. Жінки в Арабському Халіфаті: соціальне та правове становище.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.
5. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забзалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

1. Бесєдіна Н. Країни арабського сходу: особливості становлення та розвитку політичних систем. *Історична пам'ять*. 2019. № 1. С. 104-113. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/437>.
2. Лук'янов Д.В. Ісламське право: ознаки та тенденції розвитку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 40-43. URL: http://www.pap.in.ua/3-2_2013/1/Lukianov%20D.V.pdf.
3. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.
4. Шевченко О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. К.: Вентурі, 2010. 255 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/606214/>.
5. Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 336 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-sxemu.pdf>.
6. Яремчук В. Історія держави і права зарубіжних країн: універсал. довід. Львів: БОНА, 2015. 400 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2421>.

Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу.

Семінарське заняття № 8: Англійська революція XVII ст.

Навчальна мета заняття: сформувані цілісне уявлення про основні причини, передумови та етапи Англійської буржуазної революції XVII ст., з'ясувати особливості права цього періоду, проаналізувати зміст законодавчих актів, які сприяли перетворенню Англії на конституційну монархію.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Причини та передумови революції у англійському суспільстві.
2. Громадянські війни та становлення Індепендентської республіки у Англії.
3. Протекторат Кромвеля. Основні підсумки та наслідки революції.
4. Затвердження конституційної монархії у Англії. Біль про права 1689 р.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно зазначити, що Англійська революція XVII ст. – процес переходу в Англії від абсолютної монархії до конституційної, при якій влада короля обмежена владою парламенту, а також гарантовані громадянські права. Революція прийняла форму конфлікту між виконавчою та законодавчою владою (король проти парламенту), а також форму релігійної війни між англіканами та пуританами.

Слід також звернути увагу на те, які передумови привели до складання революційної ситуації. У цьому контексті важливо підкреслити, що протистояння між королівською владою та парламентом було віддзеркаленням боротьби між відсталим феодальними дворянством та буржуазією, яка виступила у союзі з «новим дворянством» (джентрі, сільська буржуазія). Крім того, з'ясуйте місце політичних ідеологічних або релігійних причини революції. Чому у 1629 році король Карл I Стюарт розпускає парламент? Який вплив на політичну ситуацію у країні мали розбіжності між католиками та протестантами?

Готуючись до відповіді на друге запитання, здобувачам вищої освіти слід знати, що початком революційних подій вважають скликання Довгого парламенту у листопаді 1640 року. Перший етап революції (1640 – 1642) отримав назву конституційного. Якій політичній силі належала ключова роль в цей час? Найважливішим документом, який на цьому етапі було прийнято парламентом стала «Велика ремонстрація» (1641). Що це за документ і який вплив він мав на подальший перебіг революції? З 1642 року розпочинається силове протистояння між прибічниками парламенту та роялістами: перша (1642 – 1646) та друга (1646 – 1649) громадянські війни. На провідні ролі у цей час виходять так звані індепенденти, які репрезентували інтереси середнього та дрібного дворянства та середніх станів буржуазії. З'ясуйте основні пункти їх політичної програми. У ході революції з індепендентської течії виділилися левелери. Це були представники ремісників та вільних селян. Користувалися популярністю серед солдат та частини

офіцерства. Найбільш радикальну частину левелерів складали дигери, які представляли незаможних селян та пролетарів. Якою була програма цих політичних течій? У 1649 р. короля було страчено. Визначте характерні риси організації системи влади в Англії часів Індепендентської республіки (1649 – 1653).

При опрацюванні третього питання, слід звернути увагу на причини, які дозволили у 1653 р. О. Кромвелю розігнати парламент. На підтримку кого, в першу чергу, він спирався? У результаті перевороту влада повністю перейшла до рук Кромвелю, а в Англії було встановлено новий політичний режим – протекторат (1653 – 1659 рр.). У 1653 р. була проголошена де-факто нова конституція Англії – «Знаряддя управління». Охарактеризуйте зміст цього документу. За його допомогою, доведіть, що новий режим мав риси військової диктатури. Чому режим протекторату виявився недовготривалим? Яким чином у Англії було відновлено королівську владу та яку роль у цьому процесі відіграло укладання Бредської декларації? Завершуючи розгляд цього питання, обов'язково сформулюйте основні підсумки та наслідки революції.

Останнє питання теми пов'язано з розглядом законодавства, яке сприяло встановленню у Англії конституційної монархії. Для з'ясування процесу її становлення слід охарактеризувати події «Славної революції» 1688 р., яка привела до усунення від влади останнього зі Стюартів – Якова II, а також знання змісту, значення і місця в державно-правовому розвитку Англії таких документів, як Habeas corpus act 1679 р., Білль про права 1689 р., Акт про влаштування 1701 р.

Питання цільових виступів:

1. Політичні течії у Англійській революції 1640 – 1660 рр.
2. Реформи «Довгого» парламенту в Англії у 1641 – 1653 рр.
3. «Славна революція» 1688 року та її історичне значення.
4. Головні законодавчі акти Англійської революції: історико-правова характеристика.
5. Формування конституційної монархії у Англії наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.

2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.

3. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забзалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

1. Лебедева І. Англія напередодні і під час буржуазної революції (1603–1660 рр.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія.* 2018. Вип. 23. С. 193-218. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lebedieva_Iryna/Anhliia_naperedodni_i_pid_chas_burzhuaznoi_revoliutsii_16031660_rr/.

2. Стеценко Н. Деякі законодавчі акти Англійської буржуазної революції XVII ст. стосовно переходу королівської земельної власності до держави. *Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XIX Всеукр. наук. конф. (30 берез. 2019 р.).* Харків, 2019. С. 94–95. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16294>.

3. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум. Харків : Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

4. Страхов М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків: Право, 2016. 416 с. URL: http://www.many-books.org/auth/4084/book/11729/strahov_mm/storya_derjavi_prava_zarubjnih_kran.

5. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

Семінарське заняття № 9: Велика французька революція XVIII ст.

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про основні причини, передумови та етапи Великої французької революції XVIII ст., з'ясувати особливості розвитку права цього періоду, проаналізувати зміст законодавчих актів та ті зміни у правовій системі Франції, які були ними викликані наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Криза французького абсолютизму. Причини революції.
2. Французька революція: характеристика основних етапів.
3. Становлення конституційного ладу у Франції доби революції.
4. Зміни у правовій системі Франції на межі XVIII – XIX ст. Кодекси Наполеона.

Методичні вказівки:

Протягом XVI – XVII ст. станово-представницька феодальна монархія у Франції поступову перетворювалася на абсолютну, яка досягла свого апогею за часів правління

короля Людовика XIV (1643 – 1715), вираз якого «Держава – це я», став квінтесенцією французького абсолютизму. Проте, за його наступників Франція почала втрачати свої позиції провідної держави Європи, посилюлися й внутрішні протиріччя у країні. З'ясуйте основні причини, які привели до кризи французького абсолютизму. Прогресивну частину французького суспільства, дедалі більше почали захоплювати ідеї видатних просвітників: Ф. Вольтера, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, які невдовзі перетворюються на ідеологічний фундамент революційних сил. Сформулюйте головні державно-правові ідеї французьких просвітників. В чому полягала сутність природно-правової теорії?

Переходячи до другого питання, слід розпочати з встановлення періодизації Великої французької революції. Що стало безпосереднім поштовхом до її початку влітку 1789 р.? Охарактеризуйте цілі та програми основних політичних партій революції: конституціоналістів, жирондистів та якобінців. Чому ані конституціоналісти, ані жирондисти не змогли втримати владу у країні? 1793 рік став найбільш драматичним в історії Великої революції. 2 червня 1793 р. було встановлено якобінську диктатуру. Що Вам відомо про надзвичайне законодавство та великий терор якобінців? У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують два одіозних терористичних документи якобінців: Декрет про підозрілих від 17 вересня 1793 р. та Декрет про реорганізацію революційних трибуналів від 10 червня 1794 р. Які зміни у державному ладі Франції відбулися внаслідок перевороту 9 термідору? Стисло охарактеризуйте систему управління республікою за часів Термідоріанського конвенту та Директорії. Що сприяло зростанню популярності та авторитету Наполеона Бонапарта? Які наслідки мав переворот 18 брюмера? Завершуючи розгляд питання, слід сформулювати основні підсумки революції.

При опрацюванні третього питання доцільно мати на увазі, що законодавство першого етапу Французької революції визначалося політичними цілями ліберальних буржуазно-дворянських політичних сил, які прийшли до влади. Ці цілі включали обмеження влади короля шляхом прийняття Конституції, розширення політичних прав третього стану, створення необхідних умов для розвитку капіталістичного виробництва й торгівлі, насамперед за рахунок дієвих гарантій прав власності та особистості.

З огляду на це, найбільший інтерес представляють такі документи, як Декларація прав людини та громадянина 1789 р. та Конституція 1791 р. Охарактеризуйте їх. Розглядаючи першу Конституцію революційної Франції 1791 р., потрібно також відповісти на важливе дискусійне питання, чи стала вона «кроком уперед» або, як стверджувалося раніше у вітчизняній історичній літературі, призвела до відмови від демократичних, республіканських принципів Декларації 1789 р., тому що закріпила цензове виборче право, зберегла сильну королівську владу тощо.

Також, доречним буде порівняти згадані документи з Декларацією прав людини та громадянина й Конституцією (яка так і не набула чинності), розробленими у 1793 р. якобінцями. При цьому, необхідно враховувати, що Декларація 1793 р. значною мірою була створена під впливом іншого напрямку природно-правової школи, зокрема теоретичних поглядів Ж.-Ж. Руссо, висловлених у його творі «Про Суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.). Які суттєві недоліки мала Конституція 1793 р.? Стисло охарактеризуйте основні положення французької Конституції III року (1795),

яка також відома, як Термідоріанська конституція.

Відповідаючи на четверте питання варто висвітлити соціально–економічні та політичні зміни, що відбулися у Франції в XVIII в., і насамперед ті конкретні умови, пов'язані з встановленням авторитарної влади Наполеона Бонапарта, у яких розроблявся й приймався Цивільний кодекс (1804). Слід зазначити його особистий внесок в рішення завдання уніфікації цих норм. Яку структуру мав і на яких принципах було побудовано Цивільний кодекс?

Кримінальний Кодекс 1810 р. став прямим наслідком політичної стабілізації Франції в період правління Наполеона Бонапарта. Саме в ньому одержала вираження стратегія та закінчена кримінально–правова програма нового часу (класичної школи кримінального права). Зверніть увагу на прийняту в ньому класифікацію правопорушень залежно від характеру покарань та критерії поділу злочинів на першу («проти публічних інтересів») та другу («проти приватних осіб») групи.

Питання цільових виступів:

1. Державно-правові ідеї французьких просвітників.
2. М. Робесп'єр як ідеолог революційного терору.
3. Ж.Ж. Дантон – один із засновників Першої французької республіки.
4. Конституції Франції доби революції: порівняльна характеристика.
5. Політичний портрет Наполеона Бонапарта.
6. Кодекси Наполеона: історико-правова характеристика.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.:Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г. , Загуменна Ю.О.та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553> .

2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.

3. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забазалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

1. Зінченко О. Еволюція ідей декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку ХХІ ст. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава*

Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 2. С. 117 – 125. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8353> .

2. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 146-150.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnu_yu_2015_61_20 .

3. Сирко М. Право власності в Цивільному кодексі Наполеона Бонапарта 1804 р. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 109-115. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-1_2013/40.pdf .

Семінарське заняття № 10. Становлення американської державності

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про основні етапи становлення американської державності: від Війни за незалежність (1775 – 1783) північноамериканських колоній до Громадянської війни (1861 – 1865) між Півднем та Північчю. Ознайомити здобувачів вищої освіти з документами, що заклали фундаментальні основи американської державності: Декларацією незалежності та Конституцією 1787 р. з поправками до неї.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Північноамериканські колонії до здобуття незалежності.
2. Американська революція 1775 – 1783 рр. Декларація незалежності.
3. Конституційний процес у США. Конституція 1787 р.
4. США у XIX ст.: розширення територій та Громадянська війна 1861 – 1865 рр.

Методичні вказівки:

Підготовка до відповіді на перше питання передбачає з'ясування особливостей колонізації англійцями Нового Світу. Здобувачам вищої освіти слід зауважити на те, що існували три групи колоній: з власним самоврядуванням, приватновласницькі та ті, що були безпосередньо підпорядковані британській короні. Знання системи управління північноамериканськими колоніями – необхідна умова для визначення рівня їхнього демократичного розвитку, пов'язаного з особливим характером «білих» колоній в Америці, з формальним наданням їхнім жителям привілей, гарантованих королівськими Хартіями прав і свобод, що діяли у метрополії. Пряме порушення закріплених у хартіях прав та свобод американців, а також ті перепони, які ставилися метрополією на шляху капіталістичного розвитку американських колоній, привели до Американської революції, що розпочалася як національно-визвольний рух, що переріс у боротьбу за незалежність.

Переходячи до другого питання, насамперед визначте, чим було зумовлено загострення відносин між колоніями та метрополією у II пол. XVIII ст. У чому полягала

сутність доктрини гомруля Б. Франкліна? Яку роль у зростанні напруження відіграло ухвалення британським парламентом Акту про гербовий збір (1765) і яким чином це пов'язано з подіями 1773 р. відомі як «бостонське чаювання»? Що спричинило початок збройного протистояння? Охарактеризуйте рішення, які були прийняті на I, II та III Континентальних конгресах, які фактично стали першою організаційно–правовою формою об'єднання колоній, із властивими їй деякими рисами майбутнього конфедеративного союзу. Безумовно, вирішальне революційне значення мав III континентальний конгрес, що прийняв Декларацію незалежності 1776 р. 13 колишніх колоній ставали «вільними, незалежними штатами». Аналіз змісту зазначеного документу має допомогти здобувачам вищої освіти у ознайомленні з основними вимогами колоністів та їх поглядами на майбутній устрій американської держави. Чим завершилася Війна за незалежність північноамериканських колоній?

При розгляді третього питання здобувачам вищої освіти необхідно усвідомити, з якою метою і на яких принципах створювався перший конфедеративний союз штатів. Для цього треба звернутися до розгляду основних положень Статей конфедерації (1781). Чому конфедеративна форма державного устрою виявилася неефективною? Конституційний процес у США інтенсифікувався після завершення Війни за незалежність.

Розгляд історії створення американської Конституції невіддільний від тих гострих дискусій, які вели її засновники і між собою, і з критиками її проекту. У перебігу цих дискусій приймалися рішення з таких гострих питань, як межі влади глави американської федеративної держави – президента, необхідність двопалатного (за рахунок створення сенату) законодавчого органу – конгресу, закріплення в американській конституції прав і свобод американців тощо. Здобувачі вищої освіти також мають обґрунтувати на основі аналізу статей Конституції 1787 р. особливості форми правління США – президентської республіки, основні принципи американської Конституції: республіканізм, федералізм, поділ влади (з механізмом стримувань і противаг) та судовий конституційний контроль.

Відсутність згадок про громадянські права і свободи викликали різку критику головного закону держави, у зв'язку з чим, вже у 1791 р. до Конституції було внесено перші десять поправок – Білль про права. Які саме права і свободи американців вони закріплювали?

Готуючись до відповіді на четверте питання, з'ясуйте за рахунок яких територій відбувалося розширення кордонів США протягом XIX ст. Головною проблемою для молодій країні стає загострення протиріч між північними та південними штатами, що, зокрема, привело і до дискусій стосовно державного устрою США: федерація чи конфедерація? Визначте основні причини цих протиріч. На тлі обговорення різних шляхів майбутнього розвитку країни, відбулося оформлення двопартійної системи. З якими політичними програмами виступали демократи та республіканці?

Хитка рівновага між прибічниками та противниками поширення рабства, яка була встановлена Місурійським компромісом 1820 р., була порушена після прийняття Конгресом Закону Канзаса-Небраска (1854). Відкрита фаза конфлікту між Півднем та Північчю стала невідворотною, її прискорило обрання у 1860 р. президентом США противника рабства – А. Лінкольна. У 1861 р. 13 південних штатів оголосили про вихід з

США і створення власної Конфедерації. Розпочалася Громадянська війна. Охарактеризуйте найважливіші законодавчі акти уряду А. Лінкольна: Гомстед-акт 1862 р. і Прокламацію про звільнення рабів 1863 р., а також зміст 13 – 15 поправок до Конституції. Окремо слід зупинитися на характеристиці суспільно-економічних і політичних наслідків війни.

Питання цільових виступів:

1. Американська революція XVIII ст.: зміст та особливості.
2. Дж. Вашингтон – видатний державний діяч США.
3. Громадянська війна 1861 – 1865 рр. та її вплив на державно-правовий розвиток США.
4. А. Лінкольн: політичний портрет державного діяча.
5. Особливості реконструкції Півдня.
6. Судова організація та поліція США у XIX ст.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.
2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.
3. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забазалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

1. Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.). URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/dokument-deklaratsiya-nezalejnosti-ssha-lipnya-63722.html>.
2. Історія Сполучених Штатів: Нарис / За ред. Г. Синкотти. Вашингтон: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2010. С. 59 – 102. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009627>.
3. Статті конфедерації (1781 р.). URL: http://www.pidruchniki.com/1221060558668/pravo/statti_konfederatsiyi_1781
4. Калашников В. Американська міліція напередодні війни за незалежність США (організаційно правові основи функціонування). *Вісник Запоріж. юрид. ін-ту*.

Запоріжжя: ЗЮІ, 2012. № 4. С. 21–48. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2012/8.pdf.

5. Калашников В., Малишко В. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607–1775 рр.). К. : Логос, 2015. 406 с. URL: <https://www.studmed.ru/kalashnikov-v-m-malishko-v-m-formuvannya-institutiv-derzhavi-prava-v-ssha-ranno-dobi-1607-1775-rr-fcb56760af3.html>

6. Ростіанов Б. Специфіка державного будівництва в США в період громадянської війни (1861–1865 рр.). *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 17. С. 41-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2015_17_5.

7. Титов В. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2010. №5. С. 3-12. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3317>.

8. Тищик Б. З історії становлення американського конституціоналізму. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 60. С. 134-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_60_19.

Тема № 5. Державно-правовий розвиток провідних країн Європи у XIX ст.

Семінарське заняття №11. Державно-правовий розвиток Франції та Великобританії у XIX ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про характерні риси розвитку державно-правових систем Франції, та Великобританії у XIX ст. у контексті важливих суспільно-політичних подій того часу.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Революція 1830 року та липнева монархія у Франції.
2. «Весна народів» та її вплив на державно-правовий розвиток країн Європи.
3. Державно-правові зміни у Великобританії в XIX ст.
4. Роль і вплив Британської імперії на світовий державно-правовий розвиток у XIX ст.

Методичні вказівки:

При опрацюванні першого питання доцільно згадати події, які привели до реставрації Бурбонів на французькому троні. У цьому контексті проаналізуйте головні положення Конституційної хартії 1814 р., після проголошення якої, у Франції було встановлено політичний режим «легітимної» монархії та особа короля відповідно до даної хартії проголошувалася священною. Визначте основні причини, які привели до революції 1830 р. Серед них варто відзначити загострення внутрішньополітичної ситуації в державі, що було викликано намаганнями короля Карла X скасувати конституційні обмеження та відновити абсолютну монархію. Такі дії призводять до революції, під час якої влада короля була повалена, і Карл X вимушений був втекти з країни. Таким чином, у Франції

відбулася зміна політичного режиму. Липнева монархія була легітимізована Конституційною хартією 1830 р., яка у багатьох положеннях не відрізнялася від Конституційної хартії 1814 р. Визначте відмінності між цими хартіями та проаналізуйте їх значення для французької політичної системи.

У другому питанні, насамперед, слід з'ясувати, які спільні для європейських країн мав революційний вибух 1848-1849 рр., що в історіографії відомий під назвою «весна народів». Зверніть увагу, що впродовж другої половини 40-х рр. XIX ст. серед населення з новою силою розповсюджувалися революційні настрої, що призводило до спалахування чергової революції у лютому 1848 р., яка стала причиною ліквідації липневої монархії і встановлення республіки. Прихильниками ліберально-демократичної опозиції було створено Тимчасовий уряд, прибічникам «липневої монархії» оголошувалася амністія. Намагаючись посилити свою владу в країні, буржуазні політичні діячі оголошують проведення виборів до Установчих зборів, після яких головною метою було ухвалення нової конституції республіки. Конституція Другої республіки була прийнята 4 листопада 1848 р. і відстоювала інтереси насамперед представників поміркованої та консервативної буржуазії. З'ясуйте, кому відповідно до Конституції Другої республіки відводилося центральне місце у державному механізмі. Крім цього, Конституція передбачала формування Державної Ради. Слід визначити, чому існування II республіки у Франції виявилось недовготривалим, та які наслідки мав державний переворот 1851 р., під час якого до влади у Франції прийшов родич Наполеона Бонапарта Луї Наполеон. В січні 1852 р. Луї Бонапарт проголосив нову Конституцію, яка багато в чому збігалася з положеннями Конституції 1799 р. Зокрема всі владні важелі зосереджувалися у руках Президента, який обирався на десятирічний термін. Таким чином, 2 грудня 1852 р. у Франції була встановлена влада Другої імперії, що фактично означало повернення до авторитарного режиму, який мав усі ознаки монархії. З'ясуйте, у чому полягали особливості режиму бонапартизму, визначте характерні риси державного ладу II імперії та обставини, за яких вона припинила своє існування.

Розглядаючи питання про державно-правові зміни у Великобританії в XIX ст., слід звернути увагу на ключові реформи, які суттєво вплинули на розвиток держави та правової системи. Важливо розуміти контекст, у якому відбувалися ці зміни, а також соціально-економічні фактори, що їх спричинили. Акт про парламентську реформу 1832 року став одним з найважливіших моментів у політичній історії Великобританії. Передумови цієї реформи включають невдоволення населення існуючою виборчою системою, яка не відображала реальні зміни в соціальній структурі суспільства. Основні положення реформи передбачали перерозподіл місць у парламенті, що зменшило вплив "гнилих містечок" і розширення виборчого права. Ця реформа мала значний вплив на політичну систему Великобританії, сприяючи подальшому розвитку демократії та залученню більшої кількості громадян до політичного процесу. Індустріальна революція значно вплинула на британське суспільство та правову систему. Зростання робітничого класу та середнього класу призвело до змін у соціальній структурі, що, у свою чергу, викликало необхідність у нових законодавчих ініціативах. Закони, спрямовані на поліпшення умов праці та соціального захисту населення, стали важливим кроком у

напрямку соціальної справедливості та стабільності. Судові реформи XIX ст. також суттєво вплинули на розвиток правової системи Великобританії. Вони включали зміни у процедурі судочинства та організації судів, що підвищило ефективність правової системи та доступність правосуддя для громадян. Особливу увагу слід приділити аналізу цих реформ та їх впливу на правову систему країни. Еволюція конституційного права у Великобританії в XIX ст. включала зміни у конституційних актах та розвиток принципу верховенства права. Важливо розглянути, як ці зміни вплинули на систему державного управління та розвиток конституційних звичаїв. Роль монархії та парламенту у системі влади також зазнала змін, і ці питання потребують детального аналізу.

Розглядаючи четверте питання, слід звернути увагу на глобальний вплив Великобританії та її правової системи на розвиток інших країн і регіонів. Важливо дослідити, як британська колоніальна політика впливала на правові системи колоній і як ці зміни відображалися у світовому контексті. Колоніальна експансія Великобританії мала значні причини та основні напрямки, які визначали розвиток британської імперії. Важливо проаналізувати вплив колоніальної політики на економіку та суспільство колоній, розглянути ключові події та процеси, що визначали розвиток колоній у XIX ст. Організація адміністративного управління у британських колоніях була складною і багатогранною. Вивчення впливу британського права на правові системи колоній покаже, як місцеві правові звичаї адаптувалися до британської правової системи. Особливу увагу слід приділити випадкам інтеграції місцевих правових звичаїв у британську правову систему, що сприяло ефективнішому управлінню колоніями. Відносини між метрополією та колоніями були важливим аспектом політики Британської імперії. Політичні та правові аспекти цих відносин потребують детального аналізу, щоб зрозуміти, як вони впливали на розвиток колоніальних держав і їх правових систем. Аналіз цих відносин допоможе зрозуміти, як британська імперія впливала на світовий державно-правовий розвиток у XIX ст.

Питання цільових виступів:

1. Революції 1848 -1849 рр. у Європі: державно-правові наслідки.
2. Паризька комуна та проголошення III республіки у Франції.
3. Особливості французького парламентаризму II пол. XIX ст.
4. Розвиток парламентаризму у Великобританії у XIX столітті: ключові реформи та їх наслідки.
5. Колоніальна політика Великобританії у XIX столітті.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL:

<http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>

3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>

4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Варварцев М. Революції в Європі 1848 – 1849 років. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* К.: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 148.

2. Весна народів. Юридична енциклопедія: у 6 т. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. Т. 1. С. 424.

3. Майор О. Становлення німецького федералізму: політико правові та історичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2014. Вип. 5. С. 79 – 85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2014_5_11.

4. Мустафін О. Справжня історія пізнього Нового часу. Харків: Фоліо, 2017. 428 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/spravzhnja-istorija-pizn-ogo-novogo-chasu-1580170.html>.

Семінарське заняття №12. Історичний розвиток державності та правових систем Німеччини та Італії у XIX ст.

Навчальна мета заняття: сформувати комплексне розуміння процесів політичного об'єднання та правового розвитку Німеччини та Італії у XIX столітті, проаналізувати ключові події та постаті, що сприяли цим процесам, а також оцінити їх вплив на подальший державно-правовий розвиток європейських країн.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Об'єднання Німеччини. Германська імперія.
2. Конституційний розвиток та правова система Германської імперії.
3. Боротьба італійців за національне самовизначення: роль Сардинського королівства.
4. Державно-правовий розвиток об'єднаної Італії у XIX ст.

Методичні вказівки:

При опрацюванні першого питання доцільно звернути увагу на політичну та соціально-економічну ситуацію в Німеччині в середині XIX століття. Вивчіть передумови

об'єднавчого процесу, зокрема вплив промислової революції, зростання націоналістичних настроїв та економічні інтереси. Необхідно почати з аналізу революції 1848 року в Німеччині, дослідивши її причини та наслідки для німецьких держав. Важливо зрозуміти, чому ця революція не привела до об'єднання германських князівств. Проаналізуйте зміст основних статей Франкфуртської конституції 1849 року, звертаючи увагу на її вплив на розвиток німецького національного руху. З'ясуйте соціально-політичні наслідки поразки буржуазної революції 1848-1849 років у Німеччині. Слід проаналізувати, чому саме Пруссія стала головною рушійною силою об'єднання Німеччини, та яку роль у цьому процесі відіграв Отто фон Бісмарк. Розгляньте війни, які велися з метою об'єднання: Датську війну 1864 року, Австро-Пруську війну 1866 року та Франко-Пруську війну 1870-1871 років. Розкрийте, як перемоги у цих війнах сприяли об'єднанню Німеччини під владою Пруссії. Також розгляньте проголошення Німецької імперії у Версальському палаці в 1871 році та проаналізуйте наслідки цього об'єднання для Європи і світу. Висвітліть політичні та соціально-економічні зміни, що відбулися внаслідок створення Германської імперії.

Розглядаючи друге питання, насамперед ознайомтеся з Конституцією Німецької імперії 1871 року. Проаналізуйте структуру державної влади за цією конституцією, зокрема роль кайзера, рейхсканцлера, Рейхстагу та Бундесрату. Зверніть увагу на те, що Германська імперія була федерацією, що складалася з окремих королівств, герцогств та вільних міст, і визначте, як це впливало на систему управління. Вивчіть правову систему Германської імперії, звертаючи увагу на розвиток законодавства. Розгляньте кодекси, що регулювали основні галузі права, такі як цивільний кодекс (Bürgerliches Gesetzbuch) та кримінальний кодекс. Проаналізуйте роль судової системи та її вплив на забезпечення верховенства права. Розкрийте основні етапи конституційних реформ і їх вплив на політичну стабільність та економічний розвиток країни. Важливо також зрозуміти, як соціальні та політичні зміни на межі XIX і XX століть впливали на правову систему імперії. Окрему увагу приділіть соціальному законодавству, яке було інноваційним для свого часу і включало систему соціального страхування, що започаткувала основи сучасної соціальної держави.

Третє питання почніть з розгляду передумов боротьби італійців за національне самовизначення в контексті європейської історії XIX століття. Зверніть увагу на діяльність революційних організацій, таких як карбонарії, які відігравали важливу роль у формуванні націоналістичних настроїв в Італії. Проаналізуйте, як революційні події 1848 року вплинули на об'єднавчі процеси в Італії, зокрема на піднесення національної свідомості та прагнення до об'єднання.

Розгляньте, чому з 1850-х років головним центром об'єднавчих процесів стало Сардинське королівство (П'ємонт). Важливо дослідити роль прем'єр-міністра Каміло ді Кавура, який проводив політику, спрямовану на об'єднання Італії під егідою П'ємонту. Проаналізуйте його дипломатичні зусилля, зокрема союз з Францією та участь у Кримській війні, які сприяли міжнародній підтримці об'єднавчого руху.

Вивчіть внесок Джузеппе Гарібальді, який зіграв ключову роль у військових кампаніях за об'єднання Італії. Розгляньте його експедицію "Тисячі" та звільнення

Південної Італії від іспанської влади. Оцініть значення плебісцитів, проведених у різних італійських регіонах, які підтвердили бажання населення приєднатися до об'єднаного Італійського королівства. Процес об'єднання Італії завершився у 1871 році після приєднання Папської області. Розгляньте, як був врегульований конфлікт з Папським престолом, що дозволило завершити об'єднання країни. Визначте державно-правові засади, на які спиралося об'єднане Італійське королівство, зокрема конституцію та систему державного управління.

Вивчаючи четверте питання, зосередьтеся на політичних та правових змінах в об'єднаній Італії після 1871 року. Розгляньте прийняття конституції Італійського королівства, яка визначила основні принципи державного управління та розподілу влади. Проаналізуйте структуру державної влади, зокрема роль короля, парламенту та уряду. Досліджуйте політичні реформи, спрямовані на зміцнення держави та розвиток демократичних інститутів. Розгляньте соціально-економічні зміни, що відбулися після об'єднання, зокрема розвиток промисловості, інфраструктури та освіти. Важливо також проаналізувати вплив об'єднання на внутрішню політику країни, зокрема на відносини між різними регіонами Італії.

Окрему увагу приділіть відносинам між об'єднаним Італійським королівством та Папським престолом. Розгляньте, як були врегульовані конфлікти між світською владою та церквою, та як це вплинуло на державно-правовий розвиток країни. Проаналізуйте укладення Латеранських угод у 1929 році, які завершили багаторічний конфлікт між Італійським королівством та Ватиканом, створивши основу для сучасних відносин між державою та церквою в Італії.

Питання цільових виступів:

1. «Культуркампф»: історико-правовий вимір.
2. Отто фон Бісмарк – «залізний канцлер».
3. Камілло ді Кавур та Джузеппе Гарібальді: порівняльний аналіз їхніх внесків у об'єднання Італії.
4. Вплив промислової революції на процеси об'єднання Німеччини та Італії.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.

Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>

4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Варварцев М. Революції в Європі 1848 – 1849 років. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* К.: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 148.

2. Гончар Б. Право і сила. Парламентаризм Отто фон Бісмарка. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.* 2007. Вип. 89-90. С. 7-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2007_89-90_4.

3. Данканич О. «Культуркампф» в Німеччині за «ліберальної ери» канцлерства Отто фон Бісмарка. *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті та матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора Г. Бондаревського (1920 – 2003 рр.)*. К.: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. С. 119 – 124. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZNppCgYGVRQJ:nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2018_54_19.pdf+&cd=10&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.

4. Майор О. Становлення німецького федералізму: політико правові та історичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2014. Вип. 5. С. 79 – 85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2014_5_11.

5. Мустафін О. Справжня історія пізнього Нового часу. Харків: Фоліо, 2017. 428 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/spravzhnja-istorija-pizn-ogo-novogo-chasu-1580170.html>.

6. Осадчук І. Політичний режим у Німецькій імперії (1871–1890): модель змагального авторитаризму? *Evropsky politicky a pravni diskurz.* 2018. Vol. 5. Iss. 1. С. 143-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_1_22.

7. Срібняк І. Утворення єдиного Італійського королівства (1848-1870). *Гетьманський альманах.* К.: Освіта, 2012. Ч.І. С. 95-107. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4363/>.

Тема № 6. Особливості державно-правового розвитку країн Азії та Латинської Америки у XIX – на початку XX ст.

Семінарське заняття № 13: Особливості державно-правового розвитку країн Азії та Латинської Америки у XIX – на початку XX ст.

Навчальна мета заняття: виявити закономірності та особливості державно-правового розвитку Японії, Китаю, Османської імперії. З'ясувати обставини, які сприяли виникненню незалежних держав у Латинській Америці та охарактеризувати специфіку їх правової системи.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Революція Мейдзі у Японії та її наслідки.
2. Криза імперії Цин у Китаї. Синхайська революція.
3. Державно-правовий розвиток Османської імперії у XIX – на початку XX ст.
4. Становлення незалежних держав у Латинській Америці.

Методичні вказівки:

Відповідаючи на перше питання варто пригадати, чому Японія упродовж тривалого часу залишалася майже повністю ізольованою від зовнішнього світу. Який вплив це мало на особливості її державно-політичного та правового розвитку? Стисло охарактеризуйте у чому полягала сутність системи сьогунату. Визначте основні причини падіння сьогунату. У листопаді 1867 р. вся повнота державної влади перейшла до імператора, а у січні 1868 р. було видано наказ про реставрацію імператорського правління. Саме ці події й отримали назву «революції Мейдзі». Які наслідки вона мала для державно-політичного та правового розвитку Японії? Окремо зупиніться на діяльності Таємної ради та характеристиці основних положень Конституції Мейдзі (1889 р.).

У другому питанні визначте кризові явища, які переживала Китайська імперія Цін протягом XIX ст. У цьому контексті слід пригадати «опіумні війни», Тайпінське повстання. Що Вам відомо про реформи, здійснені у рамках «руху самопосилення» у II пол. XIX ст.? Низка невдалих війн та зростаюча зовнішня експансія, наприкінці XIX ст. поставили імперію Цін у вкрай важке становище. Однією з останніх спроб виправлення ситуації стали так звані «Сто днів реформ» (1898), які розпочалися з оприлюднення імператорського указу «Про встановлення основної ліній державної політики». Які реформи були заплановані і чому ця політика не мала успіху? На початку XX ст. у Китаї активізується ліберально-конституційний рух, одним з засновників і лідерів якого був Сунь Ятсен. Саме його представники брали активну участь у підготовці народних повстань 1911 – 1912 рр., відомих як Синхайська революція. Її головним наслідком стало зречення імператором престолу і перетворення Китаю на республіку. Чому невдовзі вона фактично перетворилася на військову диктатуру?

При розгляді третього питання здобувачу вищої освіти необхідно охарактеризувати державну організацію Османської імперії, яка склалася у XVIII – XIX ст. Спираючись на норми Конституції 1876 р., надайте відповідь на питання яким чином відбувався розподіл повноважень між султаном та Портою (урядом)? З'ясуйте, яке місце у системі державного управління належало великому візирю. Розглядаючи османську правову систему, насамперед, треба пам'ятати, що вона спиралася на релігійне право. Наймасштабнішою кодифікацією норм мусульманського права у імперії стала Маджалла (1877). Які сфери суспільних відносин вона регулювала?

На початку XX ст. Османську імперію називали «хворою людиною Європи». Виявіть основні зовнішні та внутрішні причини кризи імперії. У 1908 р. у країні відбулася младотурецька революція. Які цілі переслідували її учасники? Охарактеризуйте ті зміни,

що відбулися у державній організації імперії внаслідок цих подій.

Відповідаючи на четверте питання, слід зазначити, що на початку XIX ст. майже всі країни Латинської Америки мали колоніальний статус. Ситуацію докорінно змінила серія національно-визвольних революцій, які відбулися протягом 1816-1826 рр. та привели до утворення у регіоні низки незалежних держав: Аргентини, Болівії, Бразилії, Мексики, Парагваю тощо. Які фактори обумовили підйом руху за незалежність у цей період? Після здобуття незалежності розпочалося формування державно-політичних систем латиноамериканських країн. Охарактеризуйте перші конституції прийняті у Аргентині, Мексиці, Бразилії. Для розвитку латиноамериканських держав у XIX – на початку XX ст. були притаманні часті військові перевороти та формування каудилізму. Які на це були об'єктивні причини? Протягом XIX ст. у регіоні запроваджувалася романо-германська модель права, що було обумовлено історичним впливом європейської колонізації. Наведіть конкретні приклади, які б підтверджували цю тезу.

Питання цільових виступів:

1. Державно-правовий лад Японії часів сьогунату Токугава.
2. Реставрація Мейдзі у Японії: вплив на державно-правову систему.
3. Сінхайська революція у Китаї: від імперії до республіки.
4. Османська імперія: державно-політична організація.
5. Визвольна війна 1816-1826 рр. в Латинській Америці та утворення незалежних держав.
6. Феномен провінційного каудилізму в політичній еволюції латиноамериканських країн у новий час.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Кондратенко Д. Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2010. Вип. 6. С. 345 – 353. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_6_40.
2. Ортайли І. Османи на трьох континентах. К.: Ніка-Центр, 2019. 208 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/osmani-na-tr-oh-kontinentah-2256246.html>.
3. Скрипник О. Роль Сунь Ятсена в Синьхайській революції 1911 – 1912 рр. *Уманська старовина*. 2016. Вип. 1. С. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/umanst_2016_1_12.
4. Itzkowitz N. Ottoman Empire and Islamic Tradition. University of Chicago Press, 2011. 605 p. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago>
5. Jansen, Marius B. The Making of Modern Japan. Cambridge: Harvard University Press, 2010. 421 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9vr7>.

Тема № 7. Тоталітарні та авторитарні режими у країнах Західної Європи.**Семінарське заняття № 14: Тоталітарні та авторитарні режими у країнах Західної Європи.**

Навчальна мета заняття: сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти розуміння спільних та відмінних рис між тоталітарними режимами на прикладі фашистської Італії, нацистської Німеччини та франкістської Іспанії. Розкрити правовий нігілізм та антидемократичну сутність зазначених режимів.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Прихід до влади фашистів у Італії. Особливості італійської фашистської держави.
2. Криза Веймарської республіки у Німеччині. Прихід до влади нацистів.
3. Механізм нацистської диктатури.
4. Громадянська війна у Іспанії та встановлення авторитарного режиму Ф. Франко.

Методичні вказівки:

У рамках підготовки до першого питання, пригадайте, чому Італію, яка завершила Першу світову війну на боці Антанти, називали «переможеною у таборі переможців»? Це є одним з ключових моментів для розуміння появи фашистського руху у цій країні. З'ясуйте, коли і за яких обставин італійські фашисти отримали владу. Чому фашистська концепція «надкласової» влади виявилася настільки привабливою для італійського суспільства? Як на законодавчому рівні у Італії відбувалося оформлення фашистської диктатури? Наведіть приклади відповідних законів. Остаточо, формування авторитарного режиму у Італії завершилося у 1926 – 1927 рр., коли було прийнято серію законів про захист держави. Якими повноваженнями вони наділяли дуче Б. Муссоліні та Велику фашистську раду? Специфічною рисою італійського фашизму було декларування

побудови корпоративної держави. Її реалізації мала сприяти Хартія праці, прийнята у 1927 р. Проаналізуйте зміст цього документу. Окремо зупиніться на повноваженнях та діяльності каральних органів фашистської диктатури, зокрема політичної поліції.

Переходячи до розгляду другого питання, треба зауважити, що Німеччина дуже важко переживала поразку у Першій світовій війні. Політичний режим Веймарської республіки, створеної у 1919 р. виявився занадто хитким і не здатним згуртувати навколо себе більшість німців. У цьому контексті, доречним буде звернутися до аналізу Веймарської конституції та виявити її слабкі місця. Маються на увазі насамперед ст. 48 Конституції про надзвичайний стан, а також ті статті, які стосувалися широких повноважень президента, у тому числі його права призначати усіх вищих посадових осіб імперії, включаючи канцлера (ст. 46, 53 тощо), скасовувати за допомогою референдуму закони, прийняті рейхстагом (ст. 73) та ін. Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. сприяла подальшій радикалізації німецького суспільства на тлі якого все більшу популярність отримувала націонал-соціалістична партія (НСДАП) на чолі з А. Гітлером. Яке майбутнє Німеччини пропагували нацисти? У січні 1933 р. А. Гітлер стає рейхсканцлером. Визначте основні причини приходу до влади нацистів.

Даючи відповідь на третє питання здобувачам вищої освіти слід насамперед прояснити питання про легітимність приходу А. Гітлера до влади в 1933 р., а згодом ретельно дослідити, як змінився юридичний і фактичний статус уряду в державному механізмі нацистської «республіки», особливо в останні роки її існування. Із загальної маси законів Німеччини часів нацистської диктатури необхідно виділити ті акти й положення, які свідчили про принципову зміну форми держави, її політичного режиму, способів здійснення державної влади при фактично повній ліквідації демократичних принципів та інститутів Веймарської конституції 1919 р. Їх можна поділити на кілька груп. Перша група актів стосувалася змін у політичній системі Німеччини, у тому числі затвердження монопольного становища НСДАП у суспільстві й державі та ліквідації усіх політичних партій і рухів (молодіжних, жіночих та ін.), окрім нацистських. Друга – законодавчо закріплювала всевладдя «вождя партії й народу» А. Гітлера, зосередження в руках фюрера усіх вищих державних і партійних посад. Третя група законів ставила своєю метою зміни у формі правління (при формальному збереженні республіканського ладу) і руйнування федеративного державного устрою. Четверта – була присвячена діяльності репресивних органів і терористичних методів та засобам здійснення внутрішньої та зовнішньої політики. П'ята – була спрямована на перебудову державних органів, військової машини і їхніх функцій з метою здійснення агресивних зовнішньополітичних завдань. Окремо зупиніться на аналізі расових законів нацистів, які стали підґрунтям політики голокосту, розгорнутої у роки Другої світової війни.

У четвертому питанні зверніть увагу на причини Громадянської війни 1936 – 1939 рр. у Іспанії. Зверніть увагу на те, що у 1931 р. у Іспанії була проголошена республіка. Чому республіканський лад не задовольняв частину суспільства? В результаті Громадянської війни до влади у країні приходить крайня права Іспанська фаланга. В Іспанії було встановлено диктатуру генерала Ф. Франко, яка тривала до 1975 р. Чому на відміну від італійських фашистів та германських фашистів, франкізм пережив Другу

світову війну? На які базові принципи спиралися франкісти у проведенні своєї внутрішньої політики? Зверніть увагу на те, що за часів Ф. Франко Іспанія не мала кодифікованої конституції, а у країні лише діяла обмежена кількість основних законів, виданих безпосередньо за підписом каудильйо. Авторитарно-консервативний режим, створений Ф. Франко, зберігався у Іспанії до сер. 1970-х рр. Які фактори сприяли його стійкості?

Питання цільових виступів:

1. Фашистська Італія: особливості державно-правового ладу.
2. Правовий статус особи за Веймарською конституцією 1919 р.
3. Механізм нацистської диктатури.
4. Нюрнберзькі расові закони.
5. Репресивний апарат нацистської Німеччини.
6. Політичний режим Ф. Франко та його трансформація (1939 – 1975).

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka .pdf.

Додаткова:

1. Арентт Х. Джерела тоталітаризму. К.: Дух і літера, 2015. С. 234 – 309. URL: http://apsm.org/wpcontent/uploads/2017/03/larendt_kh_dzherela_totalitarizmu.pdf.
2. Броснат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. К.: Наука, 2019. 384 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012859>.
3. Віперман В. Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922 – 1982). Київ: Дух і літера, 2008. 278 с. URL: https://hromadalib.files.wordpress.com/2015/12/wippermann_2008_fascismus.pdf.

4. Дем'яненко Б. Три моделі тоталітаризму: Порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націонал-соціалізму. К.: Нелень, 2010. 254 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Demianenko_Borys/Try_modeli_totalitaryzmu_Porivnialnyi_analiz_fashyzmu_bilshovyzmu_ta_natsional-sotsializmu/.

5. Дмитрашко С. Праворадикальні тоталітарні рухи І-ї половини ХХ століття: італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10. С. 188 – 199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_10_19.

6. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. К.: Дух і літера, 2019. 320 с. URL: <https://nashformat.ua/products/yak-natsyzm-pryshov-do-vlady-356405>.

7. Ширер У. Злет і падіння Третього райху. У 2 т. К: Наш формат, 2017. URL: <https://nashformat.ua/products/zlet-i-padinnya-tretogo-rajhu.-istoriya-natsystskoi-nimechchyny.-tom-1-709067>.

8. Evans R. The Third Reich in Power. New York: Penguin Books, 2015. 941 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Third_Reich_in_Power_1933_1939.

9. Griffin R. The Nature of Fascism. London: Psychology Press, 2013. 249 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315003627/nature-fascism-roger-griffin> ..

10. Paxton R. The Anatomy of Fascism. New York: Alfred A. Knopf, 2014. 336 p. URL: [https://libcom.org/files/Robert%20O.%20Paxton-The%20Anatomy%20of%20Fascism%20-%20Knopf%20\(2004\).pdf](https://libcom.org/files/Robert%20O.%20Paxton-The%20Anatomy%20of%20Fascism%20-%20Knopf%20(2004).pdf).

Тема № 8. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу.

Семінарське заняття № 15. Особливості державно-правового розвитку США у ХХ – на початку ХХІ ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про визначальні тенденції у державно-правовому розвитку США за останнє століття. Ознайомити здобувачів вищої освіти з найбільш важливими актами американського законодавства вищезазначеного періоду.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Велика депресія та «новий курс» Ф. Рузвельта: загальна характеристика.
2. Боротьба за громадянські права у США у 1950-х – 1960-х рр.
3. Загальні тенденції розвитку американської держави на початку ХХІ ст.
4. Характеристика системи американського права.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, треба мати на увазі, що на початку ХХ ст. Сполучені Штати Америки вже мали статус найпотужнішої країни світу. Втім, «велика депресія», що викликала світову економічну кризу 1929 – 1933 років, привела до масового банкрутства підприємств, інфляції, зростання безробіття тощо.

Обраний у 1932 році на посаду президента від демократичної партії Франклін Рузвельт, запропонував низку заходів, спрямованих на посилення ролі держави у регулюванні економіки – «новий курс». Здобувачам вищої освіти необхідно усвідомити, яке значення мав «новий курс» Ф. Рузвельта для історії США. Реалізація програми почалася майже одночасно в усіх найважливіших сферах економічних та соціальних відносин. «Новий курс» провадився за такими основними напрямками: відбудова банківської фінансової системи; відбудова промисловості; боротьба з безробіттям; розвиток трудового та соціального законодавства; аграрна політика. Задля повноцінного висвітлення даного питання, слід ознайомитися і вміти коментувати низку законодавчих актів, а саме: «Закон щодо відновлення промисловості» (1933), «Надзвичайний банківський Акт» (1933), «Закон про трудові відносини» (Закон Вагнера) (1935) тощо. Яким чином було змінено роль американської держави у суспільстві внаслідок проведення «нового курсу»?

Переходячи до розгляду другого питання, необхідно зазначити, що після Другої світової війни у США відбулася суттєва активізація різних суспільних рухів, насамперед, кольорового населення, яке боролось проти расової сегрегації. Перші кроки у напрямку протидії цьому ганебному явищу було зроблено ще у 1957 р., коли Конгрес прийняв Закон про громадянські права, а також було створено новий орган виконавчої влади – Комісію з громадянських прав. Якими повноваженнями вона була наділена? Ще більш інтенсивною боротьба за права кольорового населення стала у 1960-х рр. Спочатку, президентом Дж. Кеннеді було ініційовано кілька законопроектів, спрямованих на припинення дискримінації представників кольорового населення у громадських місцях та при наймі на роботу. А у 1964 р., вже за часів президента Л. Джонсона, було прийнято «Акт про громадянські права». Охарактеризуйте основні положення цього документу. Також, у цьому контексті, слід звернути увагу й на зміст закону «Про виборчі права» (1965). Чи можна вважати, що до кінця 1960-х рр. у США була остаточно подолана расова сегрегація? Відповідь обґрунтуйте.

У третьому питанні стисло охарактеризуйте основні досягнення та прорахунки президентських адміністрацій Дж. Буша-мл., Б. Обама та Д. Трампа. Яким чином на розвиток американської держави вплинули події 11 вересня 2001 р.? Більш детально зупиніться на характеристиці державного устрою США. Які принципи покладено у його основу? Фахівці відзначають, що останнім часом у США відбувається підсилення президентської влади. Аргументуйте цю точку зору. Розглядаючи еволюція політичного режиму в США на поч. XXI ст., доцільно буде зупинитися на місці у системі управління країною Конгресу, Ради Національної безпеки, а також впливі на прийняття державних рішень керівництва Пентагону та ЦРУ.

У четвертому питанні, насамперед, слід визначити основні джерела права у США. Специфічною рисою правової системи Сполучених Штатів залишається існування своєрідного судового конституційного контролю. Як ви це можете пояснити? Окремо розгляньте спроби кодифікації американського законодавства. Наведіть стисло характеристику сучасного стану основних галузей американського права: цивільного, трудового, адміністративного, кримінального тощо. Визначте найбільш характерні риси,

які притаманні американському праву новітнього часу. Завершуючи розгляд питання, стисло охарактеризуйте основні принципи на яких побудовано діяльність судової системи США.

Питання цільових виступів:

1. «Новий курс» президента США Ф. Рузвельта та його законодавство.
2. Ф. Рузвельт як політик та державний діяч.
3. Зміни в політичному режимі Сполучених Штатів після Другої світової війни.
4. Структура поліцейського апарату. ФБР.
5. Сучасні тенденції в розвитку кримінального права і процесу в США.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

Додаткова:

1. Атаманова Н. Особливості правового становлення «Нового курсу» президента США Ф. Рузвельта. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*. 2018. № 1. С. 3 – 6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/3.pdf.
2. Кравчук М. Правова система США. К.: Норма-Друк, 2014. 136 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/575>.
3. Левчук М. Еволюція президентської влади в США. *Наше право*. 2015. №5. С. 40-44. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16789/1/%D.pdf>.
4. Нестерович В. Лобіювання в органах судової влади США як феномен американського конституціоналізму. *Судова практика*. 2010. № 9 – 10. С. 26-35. URL: <https://dspace.lduvs.edu.ua/handle/123456789/496>.

5. Нестерович В. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96 – 102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_3_28.

6. Пильгун Н. Історичний аспект формування американської правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 62-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_2_10

7. Савченко А. Федеральні правоохоронні органи США: місія організаційна структура та застосування кримінального законодавства: Навч. посібник. К.: Текст, 2013. 122 с.

8. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / уклад. Л. Примаченко. К.: НАДУ, 2011. 52 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/c57ee175-3c28-4ca9-8b19-ed6e960669d3.pdf .

9. Chafe W. The Achievement of American Liberalism: The New Deal and its Legacies. Columbia University Press, 2013. 350 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/231912221_William_H_Chafe_ed_The_Achievement_of_American_Liberalism_The_New_Deal_and_Its_Legacies .

10. Ригіна О. Історія держави і права Сполучених Штатів Америки: Новітній час (1914-2008 pp.): Курс лекцій. Дрогобич: Вид-во «Коло», 2011. С. 190 – 283. URL: <https://lawcollege.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin/>.

11. Howard Abadinsky Law and Justice : An Introduction to the American Legal System. Publisher: Prentice Hall, 2017. 480 p.

Семінарське заняття № 16. Державно-правовий розвиток провідних країн Західної Європи на сучасному етапі.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про характерні риси державно-правового розвитку провідних західноєвропейських країн на сучасному етапі, на прикладі Великої Британії, Німеччини та Франції; ознайомити здобувачів вищої освіти з найбільш важливими міжнародними договорами, які становлять правову базу сучасних євроінтеграційних процесів.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. V республіка у Франції. Конституція та особливості державно-правового розвитку.
2. Об'єднання Німеччини. Державно-правовий розвиток країни на сучасному етапі.
3. Велика Британія: старі традиції та нові виклики.
4. Державно-правовий розвиток інших провідних країн Західної Європи на сучасному етапі: Іспанія, Італія, Швейцарія, Нідерланди та Швеція.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, необхідно звернути увагу на те, що політичний режим III республіки у Франції дискредитував себе співпрацею з нацистськими

окупантами. Тому, одразу після завершення війни у країні почали працювати над текстом нової конституції. З другої спроби, на референдумі у жовтні 1946 р. Конституція була ухвалена більшістю французів. Спираючись на текст конституції, охарактеризуйте політичний режим IV республіки. Спробуйте пояснити, чому він виявився вкрай нестабільним.

Слід відзначити, що безпосередньою причиною відміни Конституції 1946 р. стали події у Алжирі. У квітні – травні 1958 р. там спалахнув заколот військових. За таких умов 1 червня 1958 р. парламент доручає лідеру французького руху опору у роки війни генералу Ш. де Голлю сформувати уряд і надає йому надзвичайні повноваження. Де Голль розпускає Національні збори на «канікули» і створює комісію для підготовки нової Конституції. Через 20 днів проект Конституції був готовий, а 28 вересня він був схвалений на референдумі. 6 жовтня 1958 р. Конституція V республіки набрала чинності. Чим нова конституція відрізнялася від попередньої? Охарактеризуйте державний лад V республіки, при цьому особливий акцент треба зробити на ролі президента у політичній системі Франції. Чим була викликана і які наслідки для французької держави мали події «червоного травня» 1968 р.? Після відставки Ш. де Голля, влада у Франції належала як його послідовникам – т.зв. «голлістам» (Ж. Помпиду, Ж. Шірак), так і представникам соціалістичної партії (Ф. Міттеран, Ф. Олланд). В чому між ними різниця у поглядах на розвиток французької держави? Охарактеризуйте актуальні джерела права Франції на сучасному етапі. Що, на Ваш погляд, свідчить про гуманізацію французького кримінального права?

Розпочинаючи підготовку до другого питання, зауважте, що після Другої світової війни, Німеччина тривалий час була роз'єднаною на дві держави – Федеративна Республіка Німеччини (ФРН) та Німецька Демократична Республіка (НДР). Чому так сталося? Лише завершення «холодної війни» надало можливість відновити цілісність країни. Внутрішні аспекти німецької єдності були врегульовані між ФРН і НДР через перший міждержавний договір «Про створення валютного, економічного і соціального союзу між ФРН і НДР» від 18 травня 1990 року, а як це питання було вирішено у міжнародно-правовому полі? У жовтні 1990 р. об'єднання Німеччини стало доконаним фактом. Державний устрій країни був визначений на основі Конституції ФРН (Боннської) 1949 р. Визначте його характерні риси. Право ФРН відноситься до романо-германської правової сім'ї, що обумовило, в тому числі, наявність кодифікацій головних галузей права. Наведіть приклади його модернізації, починаючи з II пол. XX ст.

Під час роботи над третім питанням, зверніть увагу на основні зміни та тенденції розвитку в економіці, політичній системі та державному устрої Великої Британії, які мали місце протягом XX ст. Так, однією з провідних тенденцій стала демократизація виборчого права, про що свідчать реформи 1918, 1928, 1949, 1969 рр. До яких змін вони призвели? Охарактеризуйте місце і роль у британській політичній системі інституту королівської влади, кабінету міністрів, парламенту. Які зміни відбулися у двопартійній системі? На початку XX ст. Велика Британія була найбільшою імперією світу, але вже прийняття у 1931 р. Вестмінстерського статуту, суттєво відкоригувало цей її статус. Про що йшлося у зазначеному документі? Розглядаючи основні напрями державно-правового розвитку

Великої Британії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., зупиніться на причинах падіння ролі парламенту та посилення кабінету міністрів, крім того, з'ясуйте значення Корони для сучасного британського суспільства, у контексті чого проаналізуйте головні положення Закону про престолонаслідування (2011 р.). Надайте стислу характеристику структури та діяльності британських поліцейських та судових органів, а також визначте основні джерела британського права та його характерні риси, особливо у галузі соціального законодавства.

При підготовці до розгляду державно-правового розвитку Іспанії, необхідно звернути увагу на її перехід до демократії після смерті Франко в 1975 році. Проаналізуйте Конституцію Іспанії 1978 року, яка заклала основи демократичної держави. Визначте, як була впроваджена децентралізація та автономія для різних регіонів, таких як Каталонія та Басконія. Розгляньте сучасні політичні виклики, зокрема сепаратистські рухи та економічні кризи, та їх вплив на державно-правову систему.

При вивченні Італії важливо розглянути основні конституційні реформи після Другої світової війни, зокрема прийняття Конституції 1947 року. Проаналізуйте структуру сучасної політичної системи, включаючи роль президента, парламенту та уряду. Зверніть увагу на економічні та політичні виклики, зокрема корупцію, економічну нестабільність та регіональні відмінності між північчю та півднем країни. Розкрийте вплив європейської інтеграції на правову систему Італії. Вивчаючи Швейцарію, зверніть увагу на її унікальний федеральний устрій та систему прямої демократії. Проаналізуйте, як референдуми та народні ініціативи впливають на прийняття рішень та законодавчий процес. Розгляньте структуру федерального уряду, роль кантонів та принципи нейтралітету, які визначають зовнішню політику Швейцарії. Необхідно визначити сучасні політичні виклики, такі як імміграція, економічні питання та взаємодія з Європейським Союзом.

При підготовці до вивчення Нідерландів, проаналізуйте розвиток конституційної монархії та роль парламенту в політичній системі. Вивчіть Конституцію Нідерландів, її основні положення та структуру державної влади. Розгляньте соціально-економічні реформи та політику країни щодо прав людини, толерантності та інклюзії. Зверніть увагу на сучасні виклики, такі як зміни клімату, інтеграція іммігрантів та вплив європейської інтеграції.

При вивченні Швеції зверніть увагу на еволюцію конституційного права та соціальну державу. Проаналізуйте основні положення Конституції Швеції та структуру державної влади, включаючи роль короля, парламенту та уряду. Розгляньте політику соціального захисту, охорони здоров'я та освіти, які визначають шведську модель соціальної держави. Проаналізуйте сучасні виклики, такі як економічні реформи, питання імміграції та інтеграції, а також вплив європейської інтеграції на Швецію.

Питання цільових виступів:

1. Державно-політична діяльність Ш. де Голля.
2. Становлення та розвиток V республіки у Франції.
3. Особливості Конституції 1958 р. у Франції.
4. Міжнародно-правові аспекти об'єднання Німеччини.

5. Поліцейська система Великої Британії.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf.
2. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.
5. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забзалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.
6. Яремчук В. Д. Історія держави і права зарубіжних країн : дефініції, схеми, таблиці : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 244 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2532>.

Додаткова:

1. Аракелян М., Василенко М. Право Європейського Союзу. Одеса: Фенікс, 2022. 390 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1345967/>.
2. Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/44/00/10044/attac.pdf>.
3. Бруслик О. Конституційно-правовий статус парламенту Великої Британії: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12593>.
4. Бруслик О. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 2. С. 133-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_3_35.

5. Бурдін М., Дедурін Г. Європейський вибір України та демократизація інституцій державної влади. *Історія держави та права України: 1991 – 2019 рр. Підручник*. Х.: Майдан, 2019. С. 279 – 289. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3774>.

6. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. С. 208 – 360. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>.

7. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. С. 57 – 98. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>.

8. Кольбенко А. Передумови прийняття та зміст Вестмінстерського статуту 1931 р. Утворення Британської співдружності націй. *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2014. Вип. 59. С. 87-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_59_14.

9. Мальська М. Основи європейської інтеграції. Київ, ЦУЛ, 2015. 320 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk801386.pdf>.

10. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України / авт.-упоряд.: Ю. Ковбасюк, С. Загороднюк, П. Крайнік. К.: НАДУ, 2010. 76 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/445e5564-a528-4491-94c9-db32ede303dc.pdf.

11. Childs D. Britain since 1945: A Political History. Lnd.: Routledge, 2012. 528 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203969915/>

12. Hazell R., Morris B. The Changing role of the monarchy, and future challenges. London: The Constitutional Unit, 2016. 170 p. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10040140/>.

Семінарське заняття № 17. Історико-правовий аналіз утворення та розвитку Європейського Союзу.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про історичні та правові передумови створення Європейського Союзу, його розвиток та сучасну організаційну структуру. Ознайомити здобувачів вищої освіти з основними етапами формування Європейських Співтовариств і Європейського Союзу, а також із роллю України у процесах європейської інтеграції.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Європейська інтеграція, передумови створення єдиної Європи.
2. Основні етапи формування Європейських Співтовариств і Європейського Союзу.
3. Європейський Союз як нова організація політичної влади в Європі. Організаційна структура Європейського Союзу.
4. Україна в процесах євроінтеграції.

Методичні вказівки:

При підготовці до цього питання необхідно дослідити історичні та економічні передумови європейської інтеграції. Важливо з'ясувати, як ідея створення єдиної Європи формувалася в умах європейських політиків і чому вона знайшла практичне втілення тільки в другій половині XX століття. Розгляньте термін "інтеграція", його латинське походження та значення, що полягає у стані пов'язаності окремих частин в ціле та процесі відновлення цілісності. Проаналізуйте роль економічних факторів, зокрема інтернаціоналізації господарських зав'язків, формування міжнародного ринку, транснаціональних корпорацій і банків, міжнародної кооперації та поділу праці. Важливо також зрозуміти політичні, культурні та ідеологічні передумови, що сприяли інтеграції, а також роль змін в економічному базисі та утримання політичного значення на міжнародній арені.

У цьому питанні варто зосередитися на ключових етапах розвитку Європейських Співтовариств і Європейського Союзу. Почніть з розгляду реалізації "плану Маршалла" після Другої світової війни, який став початком європейської інтеграції. Вивчіть створення Організації європейського економічного співробітництва у 1948 році та її роль у відновленні Європи. Проаналізуйте підписання Паризького договору 1951 року, який заснував Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), а також Римського договору 1957 року, який започаткував Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) і Євратом. Особливу увагу приділіть Маастрихтському договору 1992 року, який створив Європейський Союз, а також Лісабонському договору 2007 року, що вдосконалив його структуру та функціонування. Висвітліть основні цілі та завдання кожного етапу, їх значення для розвитку європейської інтеграції та створення ЄС.

Підготовка до цього питання передбачає детальне вивчення Європейського Союзу як нової організації політичної влади. Визначте його основні інституції: Європейську Комісію, Європейський Парламент, Раді Європейського Союзу, Європейську Раді, Суд Європейського Союзу та Європейський Центральний Банк. Розгляньте їх функції та повноваження, механізми взаємодії між ними та роль у процесі ухвалення рішень. Проаналізуйте політичну, економічну та соціальну роль ЄС, його вплив на держави-члени та міжнародні відносини. Особливу увагу приділіть аналізу бюджету ЄС, його формування та використання, а також ключовим політикам, таким як спільна аграрна політика, політика конкуренції, регіональна політика та політика у сфері захисту довкілля. Вивчіть, як ЄС забезпечує верховенство права, дотримання прав людини та демократії в державах-членах.

Проаналізуйте поточний стан відносин між Україною та ЄС, включаючи виконання Україною зобов'язань за Угодою про асоціацію, прогрес у впровадженні європейських стандартів у різних сферах, таких як економіка, право, екологія, та соціальна політика. Особливу увагу приділіть викликам та перешкодам на шляху до повноцінної інтеграції України в ЄС, таким як корупція, війна на сході України,

політична нестабільність та економічні труднощі. Важливо також розглянути перспективи подальшого розвитку відносин між Україною та ЄС, можливості та вигоди для України від повноцінного членства в ЄС, а також внесок України у зміцнення європейської безпеки та стабільності.

Питання цільових виступів:

- 1.Еволюція європейської інтеграції: від плану Маршалла до сучасного Європейського Союзу.
- 2.Роль і значення Римських договорів у формуванні Європейських Співтовариств.
- 3.Організаційна структура Європейського Союзу: функції та взаємодія основних інституцій.
- 4.Україна на шляху до європейської інтеграції: досягнення, виклики та перспективи.

Література:

Основна:

- 1.Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.:Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г. , Загуменна Ю.О.та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553> .
- 2.Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka.pdf .
- 3.Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забазалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

Додаткова:

- 1.Аракелян М., Василенко М. Право Європейського Союзу. Одеса: Фенікс, 2022. 390 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1345967/> .
2. Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/44/00/10044/attac.pdf> .
3. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravoPidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1 .

Семінарське заняття № 18. Широкомасштабна російсько-українська війна та її міжнародно-правові наслідки.

Навчальна мета заняття: сформувати комплексне уявлення про причини та передумови війни Росії проти України; розкрити основні етапи російсько-української війни; визначити роль провідних міжнародних організацій у підтримці України в умовах російської агресії; з'ясувати передумови формування нової системи міжнародної безпеки та визначити роль та місце України в ній.

Навчальні питання:

1. Причини, передумови та основні етапи російсько-української війни.
2. Міжнародно-правова реакція на російсько-українську війну:
 - а) Реалізація Мінських угод як спроба міжнародної спільноти мирного врегулювання російсько-української війни у 2014-2022 рр.;
 - б) початок повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 р. та реакція міжнародного співтовариства.
3. Російсько-українська війна та засади формування нової системи міжнародної безпеки.

Методичні вказівки:

Розкриваючи перше питання, здобувачам вищої освіти, насамперед, потрібно зауважити, що російсько-українська війна («російська збройна агресія проти України» або «війна за незалежність України») є прямим і опосередкованим застосуванням збройної сили Російською Федерацією проти територіальної цілісності України. Відкритими складовими такої російської збройної агресії проти України, що розпочалася ще в 2014 році, вважаються: російське збройне вторгнення в Крим у лютому-березні 2014 року, з подальшим початком тимчасової окупації півострова Росією 20 лютого 2014 року; війна на Сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалася зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами РФ терористичних утворень так званих «Донецької Народної Республіки» та «Луганської народної Республіки»; широкомасштабне збройне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, яке розпочалося після тривалого військового наративу та визнання РФ своїх маріонеткових утворень «ДНР» і «ЛНР» як «незалежних держав».

Здобувачам слід звернути увагу на історичні, геополітичні, економічні, ідеологічні та релігійні причини та передумови російсько-української війни, розглянувши кожну з них окремо. Історичні причини охоплюють екзистенційну боротьбу українського народу за своє існування та національно-визвольні змагання. Геополітичні причини включають боротьбу за контроль в Азовському та Чорному морях, блокування європейського курсу України та вплив російської пропаганди. Економічні причини стосуються енергетичної залежності України від Росії та боротьби за економічну самостійність. Ідеологічні чинники включають конфлікт

демократичних і авторитарних цінностей, а релігійні чинники пов'язані з впливом РПЦ та ідеології «руського миру».

а) Розкриваючи підпитання про Мінські угоди, здобувачам слід ознайомитися з Протоколом за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи від 5 вересня 2014 року, Меморандумом від 19 вересня 2014 року та Комплексом заходів щодо виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 року. Важливо проаналізувати зміст цих документів, їхній вплив на спроби мирного врегулювання конфлікту та причини невдач у їх реалізації. Здобувачам слід акцентувати увагу на ролі ОБСЄ, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій у процесі мирних переговорів.

б) Здобувачам необхідно проаналізувати реакцію міжнародної спільноти на повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Особливу увагу слід приділити засудженню агресії з боку Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, НАТО та окремих держав. Розгляньте санкції, введені проти Росії, гуманітарну та військову допомогу, надану Україні міжнародною спільнотою. Також важливо оцінити політичні та економічні наслідки міжнародної реакції на російську агресію.

Розкриваючи третє питання, здобувачам слід звернути увагу на роль російсько-української війни у формуванні нової системи міжнародної безпеки. Проаналізуйте принципи, закладені в Гельсінському заключному акті 1975 року, та їхнє порушення Росією. Розгляньте потенційні зміни в міжнародній системі безпеки, спрямовані на запобігання подібним конфліктам у майбутньому. Важливо також оцінити роль України в новій системі міжнародної безпеки та її потенційний внесок у забезпечення стабільності в регіоні.

Питання цільових виступів:

1. Історія гібридної війни Росії проти України.
2. Організація Об'єднаних Націй у врегулюванні збройного конфлікту між Росією і Україною.
3. Європейська політика безпеки та роль Ради Європи у мирному вирішенні російсько-української війни.
4. Особливості політики Європейського Союзу у підтримці України під час протистояння російській агресії.
5. Безпекова політика Організації з безпеки і співробітництва в Європі в урегулюванні російсько-українського конфлікту.
6. Формування міжнародної коаліції на підтримку України у протистоянні збройній російській агресії.
7. Спеціальний міжнародний трибунал із розслідування злочину агресії Росії проти України: теоретико-правовий аналіз.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.: Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г., Загуменна Ю. О. та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>.

2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf.

Додаткова:

1. Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/44/00/10044/attac.pdf>.

2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1.

3. Агресія проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/272/29/PDF/N2227229.pdf?OpenElement>.

4. Ванкуверська декларація : Декларація Парламентської асамблеї Організації з безпеки і співробітництва в Європі від 04.07.2023 / Парламентська асамблея ОБСЄ. URL: <https://www.oscepa.org/en/meetings/annual-sessions/previous-annual-session>.

5. Визначення агресії : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/3314 (XXIX) від 14.12.1974 / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.

6. Відповідь НАТО на вторгнення Росії в Україну : заява Генерального секретаря НАТО від 08.07.2022 / Організація Північноатлантичного договору. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_192648.htm.

7. Війна Росії проти України : економічні наслідки та реакція : Резолюція 478 Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору від 21.11.2022 / Парламентська асамблея НАТО. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-478-russias-war-ukraine-economic-consequences-and-responses>.

8. Гуманітарні наслідки агресії проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/2 від 24.03.2022 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/70/PDF/N2230170.pdf?OpenElement>.

9. Забезпечення справедливого миру в Україні та тривалої безпеки в Європі : Резолюція 2516 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи від 12.10.2023 /

Комітет міністрів Ради Європи. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33142/html>](<https://pace.coe.int/en/files/33142/html>).

10. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) від 01.08.1975 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_055.

11. Мінський протокол стосовно спільних кроків, направлених на імплементацію Мирного плану Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна : складений Тристоронньою контактною групою від 05.09.2014 / Організація з безпеки і співробітництва в Європі. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf>.

12. Постмадриський Саміт НАТО : відповідь у нову стратегічну епоху : Резолюція 479 Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору від 21.11.2022 / Парламентська асамблея НАТО. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-479-nato-post-madrid>.

13. Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України : Резолюція 2482 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи від 26.01.2023 / Комітет міністрів Ради Європи. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html>.

14. Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/6 від 23.02.2023 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>](<https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>).

15. Про створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності всіх винних у злочині агресії проти України : Резолюція 2022/3017 (RSP) Європейського парламенту від 19.01.2023 / Європейський парламент. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2023-0063_EN.html.

16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

17. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

18. Територіальна цілісність України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 від 27.03.2014 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement>.

3. Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
4. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Агресія проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/272/29/PDF/N2227229.pdf?OpenElement>.
7. Ванкуверська декларація : Декларація Парламентської асамблеї Організації з безпеки і співробітництва в Європі від 04.07.2023 / Парламентська асамблея ОБСЄ. URL: <https://www.oscepa.org/en/meetings/annual-sessions/previous-annual-session> .
8. Визначення агресії : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/3314 (XXIX) від 14.12.1974 / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml .
9. Відповідь НАТО на вторгнення Росії в Україну : заява Генерального секретаря НАТО від 08.07.2022 / Організація Північноатлантичного договору. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_192648.htm.
10. Війна Росії проти України : економічні наслідки та реакція : Резолюція 478 Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору від 21.11.2022 / Парламентська асамблея НАТО. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-478-russias-war-ukraine-economic-consequences-and-responses> .
11. Гуманітарні наслідки агресії проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/2 від 24.03.2022 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/70/PDF/N2230170.pdf?OpenElement> .
12. Забезпечення справедливого миру в Україні та тривалої безпеки в Європі: Резолюція 2516 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи від 12.10.2023 / Комітет міністрів Ради Європи. URL: [https://pace.coe.int/en/files/33142/html\]\(https://pace.coe.int/en/files/33142/html](https://pace.coe.int/en/files/33142/html](https://pace.coe.int/en/files/33142/html) .

13. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) від 01.08.1975 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_055 .

14. Мінський протокол стосовно спільних кроків, направлених на імплементацію Мирного плану Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна : складений Тристоронньою контактною групою від 05.09.2014 / Організація з безпеки і співробітництва в Європі. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf> .

15. Постмадриський Саміт НАТО : відповідь у нову стратегічну епоху : Резолюція 479 Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору від 21.11.2022 / Парламентська асамблея НАТО. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-479-nato-post-madrid> .

16. Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України : Резолюція 2482 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи від 26.01.2023 / Комітет міністрів Ради Європи. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html> .

17. Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/6 від 23.02.2023 / Організація Об'єднаних Націй. URL: [\(https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False\)](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) .

18. Про створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності всіх винних у злочині агресії проти України : Резолюція 2022/3017 (RSP) Європейського парламенту від 19.01.2023 / Європейський парламент. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2023-0063_EN.html .

19. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> .

20. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 .

21. Територіальна цілісність України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 від 27.03.2014 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement> .

22. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> .

23. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf .

24. Грубінко, А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. / А. В. Грубінко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/37697/1/%d0%90.%20Grubinko%20red.%202019.pdf>

25. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум: навч. посіб. / [авт. кол.:Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А., Головка Б. Г. , Загуменна Ю.О.та ін.], за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21553>

26. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; вступ. слово О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf

27. Історія держави та права : навчальний посібник / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий ; заг. ред. Д.Є. Забазалюка та В.Я. Марковського ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4006>.

28. Яремчук В. Д. Історія держави і права зарубіжних країн : дефініції, схеми, таблиці : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 244 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2532>.

Додаткова:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКЦ, 2012. С. 21–78. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/.

2. Аракелян М., Василенко М. Право Європейського Союзу. Одеса: Фенікс, 2022. 390 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1345967/> .

3. Атаманова Н. Особливості правового становлення «Нового курсу» президента США Ф. Рузвельта. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*. 2018. № 1. С. 3–6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/3.pdf.

4. Баймуратов М., Хоббі Ю. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університет. кн., 2013. 300 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/44/00/10044/attac.pdf> .

5. Бедрій М. Правові звичаї Стародавнього Китаю: деякі аспекти регулювання суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 15-18. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/5056>.

6. Беседіна Н. Країни арабського сходу: особливості становлення та розвитку політичних систем. *Історична пам'ять*. 2019. № 1. С. 104-113. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/437>.

7. Бросцат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. К.: Наука, 2019. 384 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012859>.

8. Бруслик О. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 133-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_3_35.

9. Бруслик О. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/12593>.

10. Велика Є. С. Види покарань у праві держав Стародавнього Сходу. Право і Безпека – Pravo Bezpeka. 2010. № 5 (37). С. 57-61. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/256>

11. Варварцев М. Революції в Європі 1848–1849 років. Енциклопедія історії України: у 10 т. К.: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 148.

12. Гончар Б. Право і сила. Парламентаризм Отто фон Бісмарка. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2007. Вип. 89-90. С. 7-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2007_89-90_4.

13. Голованов С. Кризові процеси в Афінському полісі наприкінці V ст. до н.е. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2010. №4. С. 92-97. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2009_4.pdf.

14. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.

15. Гринько С., Голуб С. Римське право та його історичне значення. *Університетські наукові записки*. 2016. № 3. С. 342-350. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1587.pdf>.

16. Данканич О. «Культуркампф» в Німеччині за «ліберальної ери» канцлерства Отто фон Бісмарка. *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали II міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора Г. Бондаревського (1920–2003 рр.). К.: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. С. 119–124. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZNppCgYGVRQJ:nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2018_54_19.pdf.

17. Дем'яненко Б. Три моделі тоталітаризму: Порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націонал-соціалізму. К.: Нелень, 2010. 254 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Demianenko_Borys/Try_modeli_totalitaryzmu_Porivnialni_analiz_fashyzmu_bilshovyizmu_ta_natsional-sotsializmu/.

18. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. 415 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>.

19. Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.). URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/dokument-deklaratsiya-nezaleznosti-ssha-lipnya-63722.html>

20. Дмитрашко С. Праворадикальні тоталітарні рухи І-ї половини ХХ століття: італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10. С. 188–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_10_19.

21. Дахно І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Центр учб. літ., 2018. С. 208–360. URL: <https://www.twirpx.com/file/626802/>.

22. Еволюція ідей декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку ХХІ ст. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 2. С. 117–125. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8353>.

23. Evans R. The Third Reich in Power. New York: Penguin Books, 2015. 941 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Third_Reich_in_Power_1933_1939.

24. Griffin R. The Nature of Fascism. London: Psychology Press, 2013. 249 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315003627/nature-fascism-roger-griffin>.

25. Hazell R., Morris B. The Changing role of the monarchy, and future challenges. London: The Constitutional Unit, 2016. 170 p. URL: <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10040140/>.

26. Howard Abadinsky Law and Justice : An Introduction to the American Legal System. Publisher: Prentice Hall, 2017. 480 p.

27. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. 718 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>.

28. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. Яковюка. Київ: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1210>.

29. Історія Сполучених Штатів: Нарис / За ред. Г. Синкотти. Вашингтон: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2010. С. 59–102. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009627>.

30. Itzkowitz N. Ottoman Empire and Islamic Tradition. University of Chicago Press, 2011. 605 p. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago>

31. Jansen, Marius B. The Making of Modern Japan. Cambridge: Harvard University Press, 2010. 421 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvjf9vr7>.

32. Качур В. Велика хартія вольностей 1215 р. та її вплив на формування фундаментальних цінностей європейської правової культури та державного будівництва у зарубіжних країнах. Історія державотворчих процесів в Україні та

зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки). Харків: Право, 2017. С. 325–329. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u213/velika_hartiya_2015.pdf.

33. Кириченко В. Велика хартія вольностей - міф чи право: погляд з континенту. *Права людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії вольностей)*: матеріали XXXIII Міжнар. іст.-прав. конф., 17-20 вересня 2015 р., с. Коблеве. Київ; Херсон: Грінь Д. С., 2015. С. 15-21. URL: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-1-number-8257-2015/magna-carta-1215-idea-suitable-present>.

34. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 146-150. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vlnu_yu_2015_61_20.

35. Кольбенко А. Передумови прийняття та зміст Вестмінстерського статуту 1931 р. Утворення Британської співдружності націй. *Вісник Львівського університету*. Сер.: Юридична. 2014. Вип. 59. С. 87-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_59_14.

36. Кондратенко Д. Організація влади як чинник модернізації країни: (приклад Японії). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2010. Вип. 6. С. 345–353. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_6_40.

37. Кравчук М. Правова система США. К.: Норма-Друк, 2014. 136 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/handle/316497/575>

38. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Харків: Одисей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

39. Лебедева І. Англія напередодні і під час буржуазної революції (1603–1660 рр.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Історія, економіка, філософія. 2018. Вип. 23. С. 193-218. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lebedieva_Iryna/Anhliia_naperedodni_i_pid_chas_burzhuaznoi_revoliutsii_16031660_rr/.

40. Левчук М. Обмеження прав громадян у Стародавніх Афінах. *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 3-4. С. 36–43. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/287-obmezhennya-prav-hromadyan-v-starodavnikh-afinakh-levchuk-m-v>.

41. Левчук М. Еволюція президентської влади в США. *Наше право*. 2015. № 5. С.40-44. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/16789/1/%D.pdf>.

42. Логвиненко Є. Смертна кара у Давньому Римі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 38-43. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1268>.

43. Логвиненко Є. Смертна кара у Стародавньому Єгипті. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 225-229. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5542>.

44. Логвиненко Є. Становлення та розвиток системи покарань у Давньоримській державі. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 31-35. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/358>

45. Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків: ФОП Панов А.М., 2019. 252 с. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3518>.

46. Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Розуміння покарання в філософських і політико-правових ученнях Стародавнього Китаю. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 65-71. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.08>

47. Лук'янов Д.В. Ісламське право: ознаки та тенденції розвитку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 40-43. URL: http://www.pap.in.ua/3-2_2013/1/Lukianov%20D.V.pdf.

48. Маймескулов Л., Тихоненков Д., Россіхін В. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2013. 520 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1232560/>.

49. Майор О. Становлення німецького федералізму: політико правові та історичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 5. С. 79-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2014_5_11.

50. Макаруч В. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. К.: Атіка, 2019. 624 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%86/%D0%86%D1%81%.pdf>.

51. Мальська М. Основи європейської інтеграції. Київ, ЦУЛ, 2015. 320 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk801386.pdf>.

52. Матвеева Т. Державний лад і право Давніх Афін. *Форум права*. 2014. № 1. С. 350-361. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2014_1_62.

53. Мустафін О. Справжня історія пізнього Нового часу. Харків: Фоліо, 2017. 428 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/spravzhnja-istorija-pizn-ogo-novogo-chasu-1580170.html>.

54. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К.: Ін Юре, 2019. 244 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlenko_VI/Istoria_derzhavy_i_prava_zarubizhnykh_krain

55. Ортайли І. Османи на трьох континентах. К.: Ніка-Центр, 2019. 208 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/osmani-na-tr-oh-kontinentah-2256246.html>.

56. Осадчук І. Політичний режим у Німецькій імперії (1871-1890): модель змагального авторитаризму? *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2018. Vol. 5. Iss. 1. С. 143-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrp_2018_5_1_22.

57. Павлюк А. Франки ранніх Меровінгів між Pax Romana та Pax Barbarica. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 135-142. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavliuk_Andrii/Franky_rannikh_Merovinhiv_mizh_pax_romanata_pax_barbarica.pdf?.

58. Павлів А. Розвиток держави й вищих представницьких органів Англії та Франції в дореволюційний період. *Віче*. 2014. № 12. С. 13-16. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4234/>.

59. Петrenchко О. Імператорський культ у Римі доби принципату. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків: Майдан, 2011. Випуск 27. Серія «Історія та географія». С. 5-15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=relsoc_2011_2_7.

60. Петrenchко О. Принципат та інститут римського громадянства. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2018. Вип. XXII. С. 183-193. URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172144>.

61. Пильгун Н. Історичний аспект формування американської правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 62-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_2_10.

62. Політичний лад Спарти: реформи Лікурга, складання засад олігархічної держави, реформи Аріса і Клеомена. URL: <https://bookster.com.ua/politychnyj-lad-sparty-reformy-likurga-skladannya-zasad-oligarhichnoyi-derzhavy-reformy-arica-kleomena/>.

63. Попенко Я. В. Історія держави і права зарубіжних країн (Стародавній світ та доба Середньовіччя): підручник; під ред. Я. В. Попенко, В. Д. Гапотій, Є. О. Куйбіди. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 603 с. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6308/1/%D0%86%D0%94%D0%9F%D0%97%D0%9A-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

64. Ростіанов Б. Специфіка державного будівництва в США в період громадянської війни (1861–1865 рр.). *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 17. С. 41-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2015_17_5.

65. Самотуга А. 800 років Великої Хартії Вольностей: актуалізація конституційного обмеження персональної влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ: ДДУВС. 2015. № 2. С.112–119. URL: https://libcc.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1739613.

66. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України / авт.-упоряд.: Ю. Ковбасюк, С. Загороднюк, П. Крайнік. К.: НАДУ, 2010. 76 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/445e5564-a528-4491-94c9-db32ede303dc.pdf.

67. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / уклад. Л. Примаченко. К.: НАДУ, 2011. 52 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/c57ee175-3c28-4ca9-8b19-ed6e960669d3.pdf.

68. Скрипник О. Роль Сунь Ятсена в Синьхайській революції 1911–1912 рр. *Уманська старовина*. 2016. Вип. 1. С. 52-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/umanst_2016_1_12.

69. Сокурєнко В. В., Загуменна Ю.О. Дискурс щодо публічної безпеки в деяких європейських політико-правових ученнях Середньовіччя. *Вісник академії правових наук*. 2022. 29(2). 2022. 82-104. DOI: [https://doi.org/10.31359/jnalsu.29\(2\).2022.82-104](https://doi.org/10.31359/jnalsu.29(2).2022.82-104).

70. Срібняк І. Утворення єдиного Італійського королівства (1848-1870). Гетьманський альманах. К.: Освіта, 2012. Ч.І. С. 95-107. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4363/>.

71. Статті конфедерації (1781 р.). URL: http://www.pidruchniki.com/1221060558668/pravo/statti_konfederatsiyi_1781.

72. Страхов М. Історія держави і права зарубіжних країн. Харків: Право, 2016. 416 с. URL: http://www.many-books.org/auth/4084/book/11729/strahov_mm/storya_derjavi_prava_zarubjnih_kran.

73. Стеценко Н. Деякі законодавчі акти Англіїської буржуазної революції XVII ст. стосовно переходу королівської земельної власності до держави. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали XIX Всеукр. наук. конф. (30 берез. 2019 р.). Харків, 2019. С. 94–95. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16294>.

74. Титов В. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. № 5. С. 3-12. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3317>.

75. Тищик Б. З історії становлення американського конституціоналізму. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 60. С. 134-145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_60_19.

76. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

77. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.

78. Шевченко О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. К.: Вентурі, 2010. 255 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/606214/>.

79. Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 336 с. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/idp/NP-IDP-sxemu.pdf>.

80. Яремчук В. Історія держави і права зарубіжних країн: універсал. довід. Львів: БОНА, 2015. 400 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2421>.

Інформаційні ресурси в інтернеті:

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/>.
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua>.
6. Наукова бібліотека Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <https://lib.univd.edu.ua/>.